

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Qafarlı Nicat Mahir oğlu

“Biznesdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili prinsipləri”

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060409 – Biznesin idarə edilməsi

İxtisasın şifri və adı: Biznes inzibatçılığı

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos.R.Ə.Abbasova

Magistr proqramının rəhbəri:
i.e.n., dos.R.Ə.Abbasova

“Biznesin idarə edilməsi”
kafedrasının müdiri:
i.e.n., dosent

M.Ə.Əliyev

Bakı - 2016

Mündəricat

Giriş.....	3
Fəsil I. İnnovasiya yönümlü inkişafın formalaşmasının nəzəri əsasları	
1.1. İnnovasiya və onun rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində rolu.....	5
1.2. İnnovasiya yönümlü inkişaf strategiyalarının formalaşması.....	11
1.3. Biznes-inkubatorların əlverişli innovasiya mühitinin yaradılmasına təsiri	23
Fəsil II. İnnovasiya yönümlü inkişafın idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi	
2.1. İqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının institusional-hüquqi əsasları.....	37
2.2. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyası və metodları.....	43
2.3. Biznes inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin qiymətləndirilməsi.....	46
Fəsil III. Biznesdə innovasiya yönümlü inkişafın əsas istiqamətləri	
3.1. İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi.....	61
3.2. Biznes inkubatorların inkişafı üzrə proqramların iqtisadi əsaslandırılması ..	65
3.3. Neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf istiqamətləri.....	71
Nəticə.....	81
Ədəbiyyat.....	85

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir biznes sahəsində elmi və texniki nailiyyətlərin savadlı və düzgün tətbiqini nəzərdə tutan innovasiya sistemi sürətlə inkişaf edir . Bu inkişafda biznes inkubatorlar da mühüm rol oynayırlar. Belə ki, biznes-inkubatorların əsas vəzifəsi maraqlı biznes ideyanı aşkara çıxarmaq və onun biznes layihəsinə çevrilməsinə kömək etmək, məhsul istehsalına yardım göstərmək və bazara çıxışı təmin etməkdən ibarətdir. Bütün bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, xüsusilə məhsulun bazara çıxışına yardım göstərmək kifayət qədər mürəkkəb məsələdir. Buna nəinki , ölkə daxilində, eləcə də beynəlxalq aləmdə düzgün biznes siyasəti aparmaqla, biznes infrastrukturunun işlək mexanizmlərini hərəkətə gətirməklə nail olmaq mümkündür. Bu funksiya getdikcə daha vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki vaxt keçdikcə yeni müəssisənin bazara çıxışı tədricən artmaqda olan rəqabət üzündən mürəkkəb xarakter almaqdadır. Biznesin inkubasiyası uzunmüddətli dövrə hesablanmış sahibkarlığa köməyin infrastruktur mexanizmlərindən biri sayılır.

Ölkəmizdə və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların bu funksiyası yerli müəssisələrin daxili və xarici bazarlara çıxışı zamanı rəqabətin güclənməsi səbəbindən mürəkkəb vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar daha vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi innovasiya yönümlü inkişafın idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmini müəyyən etmək və biznesdə innovasiya yönümlü inkişafın əsas istiqamətləri təhlil etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün innovasiya yönümlü inkişaf strategiyaları izah edilmiş və biznes inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin qiymətləndirilməsi həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın obyektı: Təşkilati hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən biznes subyektləridir. Tədqiqatın predmeti innovasiya proseslərinin tənzimlənməsi amilləridir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını biznesin innovativ idarəetmə ilə əlaqədar qanunvericilik bazasının müddəaları, Azərbaycanda innovasiyalı idarəetmə ilə əlaqədar real faktlara və layihə çərçivəsində müştəri şirkətlərlə iş təcrübəsinə əsaslanan nümunəvi tədqiqat materialları təşkil edir. Dissertasiyanın yazılması prosesində sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, məntiqi araşdırma və s. üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikasının Regionların İqtisadi İnkişafıyla bağlı sərəncamlar, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları, mövzuya aid monografiya və əsərlər, internet səhifələri, beynəlxalq səviyyədə tanınan ekspert və müəlliflərin fikirlərinin yer aldığı ayrı-ayrı ədəbiyyatlar, məqalələr tədqiqatın informasiya bazasını təşkil edir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində təklif olunan məsələlər innovasiya layihələrinin düzgün təşkili, tətbiqi və düzgün monitorinqi üçün böyük imkanlar yaradır.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi: Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- İnnovasiya anlayışı və onun rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində rolu təhlil edilmişdir;
- İnnovasiya yönümlü inkişaf strategiyaları təhlil edilmişdir;
- Biznes-inkubatorların əlverişli innovasiya mühitinin yaradılmasına təsiri müəyyən edilmişdir;
- İqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının institusional-hüquqi əsasları göstərilmişdir;
- İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi yolları göstərilmişdir;

Dissertasiyanın quruluşu: Dissertasiya işi Giriş, 3 Fəsil, 9 Paraqraf, Nəticə və təkliflər, Ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Fəsil I. İnnovasiya yönümlü inkişafın formalaşmasının nəzəri əsasları

1.1.İnnovasiya və onun rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində rolu

İnnovasiya biznesinin öyrənilməsinə hər şeydən əvvəl onun bir sıra ümumi cəhətlərini nəzərdən keçirməkdən başlamaq lazımdır. Dünya iqtisadi ədəbiyyatında «innovasiya» potensial elmi-texniki tərəqqinin yeni məhsul və texnologiyalarda öz əksini tapması kimi şərh olunur. Müxtəlif alimlər «innovasiya» anlayışını öz tədqiqat obyektinə və predmetlərindən asılı olaraq təhlil edirlər.

- Y.P.Morozov geniş mənada innovasiya dedikdə, yeni məhsullar, istehsal, maliyyə, kommertiya və s. xarakterli sosial-iqtisadi və təşkilati-texniki qərarlar şəkilində yeniliklərdən mənfəətli, yeni səmərəli istifadəni nəzərdə tutur.
- A.İ.Priqojin hesab edir ki, yeniliklər texnika və texnologiyanın inkişafı, onların yaranması, mənimsənilməsi və digər obyektlərə diffuziyasının idarə edilməsi şəklinə düşür.
- M.Xuçek qeyd edir ki, «Polşa dilinin lüğətində» innovasiya nəyə yeni bir şeyin, yeniliyin islahatın tətbiqini göstərir.
- Fraskati rəhbərliyinə görə innovasiya-bazara daxil edilmiş praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş proses və yaxud da ki, sosial xidmətlərə yeni yanaşma, həmçinin yeni və ya mütərəqqi məhsul şəklini alan innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsi kimi müəyyən olunur.
- «Elmi-Texniki Tərəqqi» lüğətində innovasiya yeni məmulat növlərinin, texnologiyaların, yeni təşkilati formalarının tətbiqinin və s. işlənilməsinə, hazırlanmasına, yaradılmasına yönəldilmiş yaradıcılıq fəaliyyətini ifadə edir.
- İnnovasiya-ixtiranın və ya ideyanın iqtisadi məzmun aldığı prosesdir.(B.Tviss).
- İnnovasiya-bazarda yeni və təkmilləşdirilmiş istehsal proseslərinin və avadanlıqların meydana gəlməsinə gətirib çıxaran texniki, istehsal və kommertiya tədbirləri toplusudur.(F.Nikson).

- İnnovasiya- bu elə bir ictimai-texniki-iqtisadi prosesdir ki, onun vasitəsi ilə ideya və ixtiralarından öz xüsusiyyətlərinə görə daha yaxşı məmulatlar və texnologiya yaradılmasına gətirib çıxarır. İnnovasiyanın iqtisadi fayda ya mənfəətə istiqamətləndiyi halda, onun bazara çıxarılması isə əlavə məhsul əldə edilməsinə gətirib çıxara bilər (B.Sonto) (7,46).
- İnnovasiya-sahibkarlıq ruhu ilə motivləşdirilmiş istehsal amillərinin yeni elmi-təşkilati kombinasiyasıdır.(İ.Şumpeter).
- Beynəlxalq standartlara uyğun olaraq innovasiya bazara daxil olaraq bazara daxil edilmiş təcrübi-praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və yaxud təkmilləşdirilmiş proses və ya sosial xidmətlərə yeni yanaşma, yeni və yaxud mütərəqqiləşdirilmiş məhsul şəklini alan fəaliyyətinin son nəticəsi kimi müəyyən olunur.

İnnovasiyanın dərk edilməsinə müxtəlif yanaşmaların təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, innovasiyanın məxsusi məzmunu dəyişikliklərdən ibarətdir və innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya menecmentinin əsas funksiyası isə dəyişiklikləri optimal idarə etməkdir.

Müvafiq olaraq, innovasiya menecmenti dedikdə, biz «əmək məhsullarında, istehsal vasitələrində, xidmətlər sahəsində və digər novator fəaliyyətindəki əsaslı dəyişiklikləri»n elmi idarəedilməsi bacarığı kimi başa düşülür.

Y.Şumpeter bu cür dəyişikliklərin beş tipini fərqləndirirdi.1) yeni texnika yeni texnoloji proseslərdən və ya istehsalın yeni bazar təminatından istifadə edilməsini;2) yeni xassələrə malik məhsulun tətbiqini;3)yeni xammaldan istifadə edilməsini;4) istehsalın təşkilində və onun material-texniki təminatında dəyişikliklər edilməsini;5) Yeni satış bazarının meydana çıxmasını.

Elmi-texniki innovasiya aşağıdakıları təmin etməyə borcludur:yeniliyə malik olmağa;bazar tələbini ödəməyə;istehsalçıya mənfəət gətirməyə. Müasir dövrdə innovasiya sahibkarlığı yeni idarəetmə düşüncəsi ilə, səmərəli təsərrüfatçılıq haqqında ənənəvi təsəvvürləri aşılamaqla və böyük bazar orientasiyası ilə bağlıdır.

Məhz yeniləşdirmə bacarığı hesabına dünyanın ən yaxşı şirkətləri uğura nail olurlar və «öz sahələrinin digər şirkətlərinə əziyyət verən böhranlara üstün gələrək hər dəfə güclü olurlar»

Yeniliyin yaradılması prosesi daima bərpa olunandır və qeyri-sabit xüsusiyyətlərə malik bazara istiqamətlənir. Bu birincisi, yeni elmi ideyaların və perspektivli məhsulların işlənilib hazırlanması axtarışının daima dəstəklənməsini, və ikincisi isə inteqrasiya əlaqələrini saxlamaqla idarəetmə səlahiyyətlərinin maksimum qeyri-mərkəzləşdirilməsinin səmərəli və çevik şəkildə idarə edilməsini özündə ifadə edir.

Firmanın təşkilatı strukturunun layihələşdirilməsi zamanı müəyyən edici rol qeyri-mərkəzləşdirməyə məxsus olmalıdır. Konkret yeniliyin yaradılması prosesinin rəhbəri lazımi səlahiyyətlər və uyğun məsuliyyətlə təmin olunur. Uzun illər ərzində belə hesab edilib ki, elmin və texnikanın inkişafının dəqiq planlaşdırılması proqnozlaşdırılan nəticələrin alınması ehtimalını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Buna əsaslanan mütəxəssislər innovasiya proseslərinin idarə edilməsinin təşkilatı sistemini formalaşdırmışlar.

Bu gün menecmentin nəzəriyyəçiləri və praktikləri belə qənaətə gəlirlər ki, bazarda yeni məhsulların çeşidinin və sayının çoxaldılması, həmçinin onların artırılması üçün onların həyat tsiklini ixtisarı ilə əlaqədar olaraq firmada novator ideyaların yüksək sıxlığı vacibdir. İdarəetmənin innovasiya üslubunun tərəfdarları hesab edirlər ki, yaxşı yenilikçilik mühitinin yaradılması üçün həll edici rola firmaların müxtəlif bölmələrində qabaqcıl təcrübənin həvəsləndirilməsi, entuziastlara onların ideyalarının reallaşdırılması imkanlarının yaradılması zəruridir. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, innovasiyaların yayılması elə bir prosesdir ki onun forması və sürəti kommunikasiya kanallarının güclü olmasından, informasiyanın təsərrüfat subyektləri tərəfindən qavranılması xüsusiyyətlərindən və s-dən asılıdır. İnnovasiyanın nüfuz etməsi isə yeniliyin kommunikasiya kanalları ilə müəyyən zaman çərçivəsində sosial sistemin üzvləri arasında ötürül-

məsi prosesidir. Ötürülmənin və diffuziyanın (nüfuzetmənin) vəzifəsi isə informasiya menecmenti kimi hər hansı bir elm sahəsi hüdudlarından nəzərdən keçirilə bilər.

İnnovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir. **İnnovasiya** innovasiya fəaliyyətinin nəticəsi olaraq yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilati-texniki, maliyyə-iqtisadi və digər həllər hesab edilir. İstehsalatda elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri məhz innovasiyalar formasında yayılır. "**İnnovasiya**" anlayışı "**innovation**" ingilis sözündən yaranmışdır.

Bu sözün mənası isə "**yeniliklərin həyata keçirilməsi**", "**yeni qayda**" deməkdir. "**İnnovasiya**" anlayışı daxilində yeni qayda, yeni üsul, yeni məhsul və ya texnologiya, yeni hadisə nəzərdə tutulur. İnnovasiyanın əldə edilməsi, onun cəmiyyətin maddi mühitində təkrar istehsalı və reallaşdırılması ilə bağlı olan innovasiyadan istifadə prosesi innovasiya prosesini təşkil edir. İnnovasiya prosesləri elmin ayrı-ayrı sahələrində yaranıb istehsal sahəsində tamamlanaraq, onun daxilində mütərəqqi, keyfiyyətə yeni dəyişiklərə səbəb olur. İnnovasiyalar həm texnika və texnologiyaya, həm də istehsalatın və idarəetmənin təşkili formalarına aid edilə bilər. Onların hamısının arasında sıx qarşılıqlı əlaqə var və onlar istehsaledici qüvvələrin inkişafının və istehsalatın səmərəliliyinin artırılmasının keyfiyyət pillələridir.

İnnovasiya fəaliyyəti istehsalata və sosial sahəyə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini tətbiq etmək üçün investisiya fəaliyyətinin bir forması kimi də həyata keçirilə bilər. İnnovasiya fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

- uzunmüddətli elmi-texniki proqramların həyata keçirilməsi;
 - iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə məhsuldar qüvvələrin vəziyyətində keyfiyyət dəyişiklikləri etmək üçün fundamental

tədqiqatların maliyyələşdirilməsi;

texnika və texnologiyanın prinsipcə yeni, qənaətcil növlərinin işlənilib hazırlanması, buraxılması, yayılması və tətbiqi.

- Əksər hallarda istehsal sahəsinin mütəxəssisləri yaradıcılıq fəaliyyəti nəticəsində yaradılmış obyektlər, onlardan istifadə ilə bağlı olan aspektlər, hüquq sahiblərinin hüquqlarının pozulması və s. haqqında olduqca təqribi təsəvvürlərə malikdir. Bu, əsasən informasiya vasitələrində oxucuların geniş kütləsinə çatdırılan məlumatın az olması ilə bağlıdır. 1968-ci ildə SSRİ tərəfindən təsdiq edilmiş Ümumdünya İntellektual Mülkiyyət Təşkilatını (ÜİMT) təsis edən Konvensiyaya görə, "intellektual mülkiyyət" (18,231):

- ədəbi, bədii və elmi əsərlər,
- sənətçilərin ifaçılıq fəaliyyəti, səsyazma, radio və televiziya verilişləri,
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrində edilən ixtiralar,
- elmi kəşflər,
- sənaye mallarının nümunələri,
- əmtəə nişanları, xidmət nişanları, firma adları və kommersiya nişanları,
- qanunsuz rəqabətdən müdafiə ilə bağlı olan hüquqları, həmçinin istehsal, elmi,
- ədəbi və bədii sahələrdə intellektual fəaliyyətlə bağlı olan bütün digər hüquqları əhatə edir.

- İntellektual mülkiyyət özlüyündə sənaye mülkiyyətini (ixtira hüquqları, yararlı modellər, əmtəə nişanları, sənaye mallarının nümunələri və malların istehsal olunduqları yerlərin adları) və müəllif hüququnu (memarlıq və elmi obyektlərə, ədəbi, musiqi, rəsm və s. əsərlərə hüquqlar) daxil edərək, bu mülkiyyətin sahib və müəlliflərinin hüquqlarının müdafiəsini təmin edir. Müəllif hüququ dərc edilmiş və dərc edilməmiş elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə onların təyinatı, dəyəri və ifadə üsulundan asılı olmayaraq aid edilir. Digər obyektlər (məsələn, istehsalat və ya kommersiya sirri ilə bağlı olan obyektlər,

səmərələşdirmə təklifləri) barəsində isə Azərbaycan Hökumətinin ayrı-ayrı qərarları, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin maddələri və digər normativ aktları rəhbər tutmaq lazımdır.

- Azərbaycan Respublikasının Məcəlləsinə uyğun olaraq, intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə yalnız onun sahibinin icazəsi ilə müvafiq dövlət qurumlarında bəzi hallarda qeydə alınmış müqavilə əsasında mümkündür. Bu obyektlərdən icazəsiz istifadə qanunu pozan şəxsə qarşı məhkəmə tərəfindən iqtisadi xarakter daşıyan sanksiyaların tətbiqinə gətirib çıxara bilər. Məhkəmə və arbitraj orqanlarında intellektual mülkiyyət obyektlərinin sahiblərinin maraqlarının təminatı qaydası bu obyektlərin normativ tələblərə uyğun olaraq sənədlər əsasında rəsmiləşdirilməsinin zərurətini müəyyənləşdirir. Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin sahiblərinə Respublikanın patent idarəsinə təqdim edilmiş ərizələrin baxılmasının nəticələrinə əsasən mühafizə sənədlərinin verilməsi mexanizmi nəzərdə tutulmuşdur. Belə sənədlərin rolunu ixtira və ya sənaye malı nümunəsi patenti və yararlı model və ya əmtəə nişanı şəhadətnaməsi oynayır.

- Göstərilmiş mühafizə sənədlərinin hər birinin öz müddəti var və onun qüvvəsi Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə məhdudlanır (ərizənin dövlətlərarası – Avropa və ya Avrasiya patent idarəsinə göndərilməsi halları istisna təşkil edir).

İntellektual mülkiyyət sahiblərinin hüquqlarının pozulması bu obyektlərin təsərrüfat dövriyyəsinə qanunsuz daxil edilməsi nəticəsində baş verir. Qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq, intellektual mülkiyyət obyektindən istifadə onun qanuni sahibi tərəfindən həyata keçirilir. Bu, həm onun xüsusi təsərrüfat fəaliyyətində tətbiq edilməsi, həm də obyektin reallaşdırılması hüququnun üçüncü şəxsə (və ya şəxslərə) onların arasında bağlanmış müvafiq müqavilə əsasında verilməsi formasında ola bilər. Bəzi hallarda (sənaye mülkiyyəti obyektləri, seleksiyanın nailiyyətləri, EHM üçün proqramlar və məlumat bazaları, inteqral mikrosxemlərin topologiyası) bu müqavilələrin dövlət qeydiyyatı üsulu nəzərdə

tutulur. Bu üsul seleksiyanın nailiyyətləri və sənaye mülkiyyəti obyektləri üçün məcburi xarakter daşıyır.

1.2.İnnovasiya yönümlü inkişaf strategiyalarının formalaşması

Hal-hazırda innovasiya fəaliyyəti sahəsində ümumi qəbul olunmuş terminalogiya yoxdur.Tədqiqat obyektindən və predmetindən asılı olaraq, iqtisadi ədəbiyyatda innovasiyanı proses, sistem, dəyişiklik və nəticə kimi nəzərdən keçirirlər.XX əsrin 30-cu illərində innovasiya haqqında tədqiqatların əsasını qoyan Avstriya iqtisadçısı I.Şumpeter özünün «İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi» əsərində innovasiyaya texniki dəyişikliyin iqtisadi təsiri kimi baxmışdır.O, istehsal funksiyası çərçivəsində innovasiya sahibkarlığının mahiyyətini tapmağa cəhd etmiş və innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin əsaslarını tədqiq etmişdir.Yeniliyə texnologiyanın və idarəetmənin dəyişməsi kimi baxan alim, innovasiya prosesində sahibkarın rolunu qeyd etmiş və onu ixtira ilə yenilik arasında əlaqələndirici adlandırmışdır.

Dünya iqtisadi ədəbiyyatında «innovasiya» termini potensial elmi-texniki tərəqqinin yeni məhsul və texnologiyalarda öz əksini tapması kimi şərh olunur.Müxtəlif alimlər «innovasiya» anlayışını öz tədqiqat obyektinə və predmetlərindən asılı olaraq təhlil edirlər:

T.Ə.Quliyev göstərir ki, innovasiya yenilikdir, yeni fikrin məhsuludur.

A.Abbasova görə innovasiya idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və iqtisadi, sosial, ekoloji, elmi-texniki və digər növ effekin alınması məqsədilə yeniliklərin tətbiqinin son nəticəsidir.

M.C.Ataşiyev, Q.S.Süleymanovun fikrincə, innovasiya bazar iqtisadiyyatına uyğun elm və texnikanın nailiyyətləri əsasında istehlakçıların tələbatını ödəmək məqsədilə yeni əmək məhsullarını təklif etmək üzrə tədbirlər olub, investisiyanın keyfiyyət tərəfini xarakterizə edir.

T.Q.Evdokimova, Q.A.Maxovikova, N.F.Efimovaya görə innovasiya prosesini elmi biliyin innovasiya şəklinə düşməsi kimi yaxud ideyanın məhsul, texnologiya və ya xidmətə çevrilməsi prosesi kimi müəyyən etmək olar.

V.Q.Medinskiy innovasiya dedikdə, aparılmış elmi tədqiqat yaxud edilmiş kəşf nəticəsində istehsalata tətbiq olunun və özündən əvvəlki analoqundan keyfiyyətcə daha yaxşı olan obyektə nəzərdə tutur.

Innovasiya – praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya mütərəqqi texnoloji proses, bazarda realizə edilən yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul formasını almış innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsidir.

Fraskati rəhbərliyinə əsaslanaraq, (OESP 1993-cü ildə İtaliya şəhəri Fraskatidə qəbul olunub) innovasiya – bazara daxil edilmiş, praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş proses və yaxud da ki, sosial xidmətlərə yeni yanaşma, həmçinin yeni və ya mütərəqqiləşdirilmiş məhsul şəklini alan fəaliyyətin son nəticəsi kimi müəyyən olunur.

«Elmi-Texniki Tərəqqi» lüğətində innovasiya yeni məmulat növlərinin, texnologiyaların, yeni təşkilati formaların tətbiqinə və işlənilib hazırlanmasına, yaradılmasına yönəldilmiş yaradıcılıq fəaliyyətini ifadə edir.

Beləliklə, innovasiyanın dərk edilməsinə müxtəlif yanaşmaların təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, innovasiyanın məxsusi məzmunu dəyişikliklərdən ibarətdir, innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya menecmentinin əsas funksiyası dəyişiklikləri optimal idarə etməkdir.

Y.Şumpeter bu cür dəyişikliklərin beş tipini fərqləndirirdi:

- 1) yeni texnika, yeni texnoloji proseslərdən və ya istehsalın yeni bazar təminatından istifadə edilməsini;
- 2) yeni xassələrə malik məhsulun tətbiqini;
- 3) yeni xammaldan istifadə edilməsini;
- 4) istehsalın təşkilində və onun material-texniki təminatında dəyişikliklər edilməsini;
- 5) yeni satış bazarının meydana çıxmasını.

Professor T.Quliyev həmin dəyişikliklərin təsnifatını aşağıdakı kimi verir: 1. İntellektual sferada; 2. Məhsuldar qüvvələrin maddi ünsürlərində; 3. Milli iqtisadiyyatın innovasiya bazasında; 4. İctimai əmək bölgüsündə; 5. Elmi potensialda; 6. Innovasiya fəaliyyətinin resurs təminatında; 7. Innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sistemində; 8. Innovasiyanın investisiyalaşdırılmasında.

Innovasiya prosesi aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

- yeni növ məhsulun mənimsənilməsi və buraxılan məhsulun modernləşdirilməsi;
- yeni maşın, avadanlıq və materialların istehsala tətbiqi;
- yeni texnologiyaların və məhsulun yeni istehsal üsullarından istifadə edilməsi;
- istehsalın təşkili və idarəetmənin mütərəqqi metodları, vasitələri və qaydalarının tətbiqi.

Innovasiya prosesi əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, tədavül xərclərinin azaldılması və məhsul satışında keyfiyyət tələbatlarının yüksəldilməsi və qiymətin aşağı salınması ilə müşahidə olunur. Məhz yeniliklərin dəqiq mexanizminə arxalanaraq, şirkətlər öz məhsullarının rəqabətə davam gətirməsini təmin edir və tələbatın formalaşmasında təşəbbüsü əldə saxlayırlar.

Professor A.Abbasovun fikrincə, elmi-texniki tərəqqi və istehsalın inkişafı nöqtəyindən innovasiya fəaliyyəti beş cür olur:

1. Böyük innovasiya. Bunların nəticəsində inqilabi yeniliklər həyata keçirilir ki, istehsal strukturunu, idarəetməni və iqtisadi inkişafın sürətini kökündən dəyişir.
2. Radikal innovasiya. Elmi ideyalar və ixtiralarla nəticələnir ki, bunların da əsasında texnoloji sistemlərin keyfiyyətinin kökündən dəyişdirilməsi və yeni istehsal sahələrinin yaranması mümkündür.
3. Prinsipial innovasiya. Böyük ixtiralar və elmi-texniki təkliflərlə nəticələnir ki, bunların da bazasında texnikanın yenisi ilə əvəz edilməsi, fundamental elmi prinsipin saxlanması şərti ilə yeni texnologiya yaranır.

4. Təkmilləşdirilmiş innovasiya. Mövcud texnologiyanın, obyektlərin, məhsulun və texnikanın təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş innovasiyadır. Bunun nəticəsində yeni ixtiralar meydana çıxır ki, onlar da buraxılan məhsulun əsas texniki-iqtisadi göstəricilərinin yaxşılaşmasına nail olurlar.

5. Sadə innovasiya. Bunun vasitəsilə istehsalda istifadə edilən texnika və texnologiyanın texniki-iqtisadi parametrlərinin bir müddət saxlanmasına nail olunur

Innovasiyanın belə siniflərə bölünməsi dünya bazarında liderliyi əldən verməmək, kapitalın investisiya riskini azaltmaq və elmi-texniki inkişafın idarə olunması strategiyasının formalaşması zamanı istifadə etmək üçün lazımdır.

Yenilikləri əsasən iki qrupa bölmək olar: maddi-texniki və sosial.

Maddi-texniki yeniliklər:

- texnika (avadanlıqlar, cihazlar, EHM və s.);
- texnologiya (istehsal prosesləri);
- sənaye materialları (xammal və son məhsul) aid edilir.

Sosial yeniliklər:

- iqtisadi (yeni vergilər sistemi, qiymətləndirmə, əmək haqqı sistemi, göstəricilər və s.);
- təşkilati-idarəetmə (yeni təşkilati strukturlar, qərarların hazırlanması və onların yerinə yetirilməsinə nəzarət və s.);
- sosial idarəetmə (icra, səhmdar cəmiyyətin fəaliyyətində dəyişikliklər, tərbiyə işi, rəhbərin seçilməsi və s.);
- hüquqi (əsasən təsərrüfat qanunvericiliyində baş verən dəyişikliklər);
- pedaqoji (tədris metodları, tərbiyə metodları) aid edilir.

Maddi-texniki və sosial yeniliklər arasında qarşılıqlı əvəzetmələr vardır.

Belə ki, müəssisədə əmək məhsuldarlığı yeni texnikanın və texnologiyanın tətbiqi vasitəsilə və həmçinin əməyin təşkili və stimullaşdırılmasının müvafiq formalarının tətbiqi sayəsində yüksələ bilər. Bir sıra hallarda ikinci yol daha əlverişli və ucuz başa gəlir.

Beləliklə, innovasiya biznesi müxtəlif sahələrdə yeniliklərin, yeni qaydaların yaradılması və təcrübədə istifadə edilməsi prosesidir. Sənaye müəssisələrinin elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətləri əsasında modernləşdirilməsi, mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi, bazarda amansız rəqabətə davam gətirə bilən yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalının artırılması innovasiya biznesinin inkişafından daha çox asılıdır. Innovasiya sferasında iqtisadi mühitin dəyişilməsini müəyyənləşdirən bir sıra vəziyyətləri araşdırmaq və onları biznes fəaliyyətində nəzərə almaq olduqca vacibdir.

2) Yeni məhsulun işlənilib hazırlanması və tətbiqinin innovasiya fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına təsiri.

«Yeni məhsul» anlayışı. İstehsalı və satışı mövcud çeşidə əlavə edilən yeni adlı əmtələri adətən yeni məhsullar adlandırırlar. Mövcud məmulatların sadə təkmilləşdirmələri buna aid deyil. Yeni məmulat ya prinsipial cəhətdən tam yeni məhsul ola bilər, yada ki, məhsulun özünü dəyişdirmədən yeni mexanizmlərin və qurğuların kombinasiyası ola bilər.

Innovasiya prosesinin məqsədini aşağıdakılarla izah etmək olar:

- məsələnin yeni texniki həllini tapmaq-ixtiranının yaradılması;
- elmi-tədqiqat və təcrübə-kanstruktur işlərinin (ET və TKI) aparılması;
- məhsulun seriyalı istehsalının qaydaya salınması;
- paralel qaydada satışın hazırlanması və təşkili;
- yeni əmtələrin bazarda tətbiqi;
- texnologiyanın daima təkmilləşdirməsi və məhsulun rəqabət qabiliyyətinin

yüksəldilməsi ilə bazarlarda möhkəmlənməyi.

«Innovasiya fəaliyyəti firmanın marketinq fəaliyyətinin üzvü tərkib hissəsini təşkil edir. Bu xüsusi ilə elm tutumlu məhsullar istehsalı ilə məşğul olan firmalara aiddir. Onlarda ET və TKI-n xidmətinin marketinq xidməti ilə daha sıx qarşılıqlı təsirləri müşahidə olunur.»

ET və TKI bölməsi istehlakçılardan daxil olan ideya və işləmələrin transformatoru olur. Onlar məhsul üzrə marketinq proqramının işlənilib

hazırlanmasında fəal iştirak edirlər. Tələbatın öyrənilməsi ilə ET və TKI-ri arasında əks əlaqə mövcuddur. Bu əks əlaqə ET və TKI-ri prosesində istehlakçıların tələbatlarını maksimum dərəcədə nəzərə almağa və optimallaşdırmaq məqsədi ilə yeni məmulatların texniki-iqtisadi göstəricilərinə uyğun olaraq bu tələbatda düzəlişlər aparmağa imkan verir.

«Firmanın innovasiya siyasətində başlıca məsələlər ET və TKI-nin əsas məqsədini formalaşdırmaq, onun aparılması müddətinin müəyyən etmək, konkret praktiki məqsədlər şəkilində nəticələri qiymətləndirmək, yeni məhsulların tətbiqi müddətini qısaltmaqdır.»

Yeni məhsullar işlənilib hazırlanması sahəsindəki dəqiq siyasət informasiya toplanmasına və təkliflər işlənilib hazırlanmasına istiqamət verir. Bu isə öz növbəsində inadla yeni imkanlar axtarılmasına gətirib çıxarır və tədqiqat qrupları üçün motivasiya yaradır.

1) Innovasiya prosesinin əsas mərhələləri.

1-ci mərhələ. Daxil olmuş ideyaların sistemləşdirilməsi:

- bazardakı texnoloji dəyişikliklər haqqında, ET və TKI-ləri bölməsindən, istehsal şöbələrini marketinq xidmətindən, firmanın satış aparatından, ticarət vasitəçilərindən, son istehlakçılardan (arzu, tələb, reklamasiya) daxil olan yeniliklər haqqında informasiya toplamaq;

- məhsulun işlənilib hazırlanması və mənimsənilməsinə münasibətdə, riskin dərəcəsi və ölçüsünün müəyyənləşdirilməsində firmanın potensial imkanları haqqında informasiya toplamaq;

- məqsədli bazarlar və onların inkişafının uzun müddətli meylləri haqqında informasiya toplamaq.

2-ci mərhələ. Aşkar edilmiş ideyaların seçilməsi və yeni məhsul ideyalının işlənilib hazırlanması:

- ideyanın imkanlarının və praktiki olaraq reallaşdırılmasının müəyyən edilməsi;

- yeni və ənənəvi məmulatın texnoloji ümumiliyi dərəcəsinin aydınlaşdırılması;

- yeni məhsulun firmanın imici və strateji inkişafının uyğunluğu.

3-mərhələ. Yeni məhsulun iqtisadi effektivliyinin təhlili-marketing proqramının işlənilib hazırlanması:

- ideyanın konkret layihə şəkilini aldığı halda məhsulun texniki cəhətinin işlənilib hazırlanması;

- məhsulun texniki-iqtisadi xarakteristikasının, müəyyən edilməsi, onun keyfiyyət və istehlak xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi;

- potensial bazar tələbatının və satışın həcmünün qiymətləndirilməsi;

- yeni məhsulun yaradılmasına və mənimsənilməsinə çəkilən xərclərin (investisiyaların) və yeni məhsulun özünü ödəmə müddətinin müəyyən edilməsi;

- yeni məhsullar istehsalı üçün zəruri olan xərclərin miqdarı: texnoloji, maşın və avadanlıqlar, xammal və material, kadr heyəti, maliyyə;

- yeni məhsulun mənimsənilməsi müddəti və onunla bazara çıxmaq;

- yeni məhsul istehsalının rentabelliyyətinin (mənfəətliliyyətinin) təhlili və qiymətləndirilməsi –məhsul üzrə marketing proqramının işlənilib hazırlanması.

4-cü mərhələ. Yeni məhsul yaradılması:

- firmanın bölmələri üzrə vəzifələri bölüşdürməklə yeni məhsulun konkret inkişaf proqramının işlənilib hazırlanması;

- nümunə yaradılması və texniki sınaq keçirilməsi (ekoloji cəhətdən təmizliyin, təhlükəsizliyin yoxlanılması və s);

- əmtəənin adının, onun əmtəə nişanının tərtibinin, qablaşdırılmasının markirovkasının müəyyən edilməsi.

5-ci mərhələ. Bazarda testləşdirmə:

- qiymət və digər kommersiya şərtləri ilə (qiymətdə kreditdə güzəştlər edilməsi və s) üç aydan az olmayan müddətdə məhdud bazarda testləşdirmə;

- optimal reallaşdırma kanalının seçilməsi;

-reklam vasitələri və metodlarının seçilməsi;

-texniki xidmətin təşkili.

6-cı mərhələ. Məhsul üzrə marketinq proqramı əsasında yeni məmulatın istehsalatda (kütləvi, seriyalı) təbiiqi haqqında qərar qəbul edilməsi. Bu özündə aşağıdakıları əks etdirir:

-yeniliklərin kommersiya cəhətdən əsaslandırılması: satışın həcmi, məhsulun rentabelliği, tələb və tələbatın ödənilməsi dərəcəsi, satış kanalı və metodları, bu tip məhsulların satışı təcrübənin olması; firmanın bazardakı məşhurluğu və şöhrəti; alıcılar və istehlakçılarla olan əlaqələrin sabitliyi;

-firmanın istehsal imkanları: mövcud güclərdən istifadə edilməsi, resurslarla, ixtisaslı heyətlə təmin olunma;

-maliyyə imkanları: kütləvi istehsala və satışa qoyulan investisiyanın ümumi məbləği; maliyələşdirmə mənbələri, nəzərdə tutulan nəticələr –hesabat dövründə mənfəətlilik və ya zərərlə işləmək;

-normativ göstəricilərə-standartlara, ölkədə məhsul satılmasını nəzərdə tutan dövlət normalarına uyğunluq;

-yeniliyin patent müdafiəsinin təmin edilməsi.

Yeni məhsul üzrə marketinq proqramında mühüm meyar kimi bütövlükdə firmanın məqsədinin reallaşdırılmasında yeni məhsulların tətbiqinin qiymətləndirilməsindən istifadə edilir. Bunlar aşağıdakılardır:

-yeni məmulat satışının həcmi;

-yeni məmulatların tətbiqi ilə əlaqədar olaraq digər əmtəələrin reallaşdırılmasındakı dəyişikliklər;

-yeni əmtəələr istehsalında mənfəətə nail olmaq vaxtının qiymətləndirilməsi.

Yeni əmtəələrin işlənilib hazırlanması, istehsalına və satışına çəkilən xərclərin özünü ödəmə müddəti adətən beş il hesab edilir. Bu beş il kütləvi istehsalın başlanmasından itkisiz məhsul istehsalına nail olmasına qədər olan vaxtı əhatə edən üç illik dövr də daxildir.

Əgər yeni məmulat texnoloji cəhətdən artıq istehsal edilən məhsullara yaxındırsa bu kampaniyanın mövcud olduğu güclərdən istifadə etməyə və onların effektivliyini yüksəltməyə imkan verir. Bundan başqa yeni məhsulları reallaşdırmaq üçün reallaşdırma metodları artıq qaydaya salınmış mövcud satış şəbəkəsindən istifadə edilməsi də ciddi üstünlüklər əldə etməyə imkan verir. Bu halda yeni məmulatların satışı reallaşdırma və əmtəələrin hərəkəti ilə bağlı olan əlavə xərclər çəkilməsini tələb etmir.

Yeni uğurlu məhsul dəqiq toplanmış informasiya fəaliyyətinin nəticəsidir.

İşlənib hazırlanan yeni məhsulların effektivliyinin qiymətləndirilməsinin müxtəlif metodları mövcuddur:

a) ekspert mülahizələri; b) gözlənilən mənfəət normasının müəyyən edilməsi; c) ehtimal yanaşma; ç) gözlənilən mənfəətin dinamikasının qiymətləndirilməsi və ya bir sıra amilləri nəzərə almaqla qiymətlər şkalasından istifadə edilməsi; e) çoxölçülü qiymət meyyarı: sahənin cazibədarlığı: ona rəqiblərin nüfuz etmə imkanları; rəqabət qabiliyyətinə yeni məhsulun və bütövlükdə firmanın təsiri; artıq istehsal edilən əmtəələrin təkmilləşdirilməsi üçün işlənib hazırlanmış layihələrdən istifadə imkanları; yeni əmtəələrin istehsalı və satışının firmanın maliyyə vəziyyətinə təsiri.

Yeni məhsulun işlənib hazırlanmasında firmanın müxtəlif bölmələrinin iştirakı dərəcəsinin firmanın fəaliyyət sferası və onun istehsal etdiyi məhsulun xarakteri ilə müəyyən edilir. İstehlak əmtəələri istehsal olunan şirkətlərdə yeni əmtəələrə münasibətdə firmanın siyasətinin müəyyən edilməsində başlıca rolun marketinq üzrə mütəxəssislərə məxsus olması qəbul edilmişdir. İstehsal təyinatlı məhsullar istehsalı üzrə ixtisaslaşan şirkətlərdə isə texniki siyasətin müəyyən edilməində ET və TKI bölməsi daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yeni məhsulun işlənib hazırlanması təşəbbüsünün marketinq fəaliyyətinin idarə edilməsi üzrə mütəxəssisdən daxil olması marketinq tədqiqatlarının nəticələrini özündə əks etdirir. Belə marketinq tədqiqatları nəticəsində bazardakı

tələb və təklifi haqqında, bazara analoji məhsullar çıxaran rəqiblər haqqında, firmanın texnoloji tələbatları və imkanları haqqında informasiyalar əldə edilir.

Əgər yeni məhsullar, işlənib hazırlanması ideyası ET və TKI bölməsinin özündə daxil olursa, bu yeni ideyaların toplanması və yığılması üzrə məqsədyönlü tədqiqatlar aparılmasının, hər hansı bir konkret ideya və perspektivli məhsul haqqında daxil olan informasiyanın müntəzəm olaraq öyrənilməsinin bu sahədə tədqiqatlar aparılmasının nəticəsi kimi qəbul edilməlidir. Firmalar innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdıran yeni ideya mənbələrinin genişləndirilməsinə, onların fasiləsiz axınının təmin edilməsinə və bunun üçün əlverişli şərait yaradılmasına cəh etməlidirlər.

Firmanın innovasiya fəaliyyətinin güclənən bazar oriyentasiyası öz əksini elm tutumlu məhsullar işlənib hazırlanmasında istehlakçıların praktiki iştirakının genişlənməsində və innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərində onun mənimsənilməsində tapır. Bu əhəmiyyətli dərəcədə bir tərəfdən istehsalçının sabit satış bazarı ilə təmin olun-masına və daimi müştərilərə malik olmasına cəhd etməsi ilə əlaqədardır. Digər tərəfdən isə istehlakçı yeniliyə yalnız öz düzəlişini etmir, həm də yeniliyin işlənib hazırlanması, istehsalı və mənimsənilməsi gedişinə nəzarət edə bilir. Bir sıra hallarda sifarişçi yeni ideyanı və texniki məsələlərin təşəbbüsçüsü kimi çıxış edə bilər və eyni zamanda onun həll edilməsində və xüsusən də yeni məhsulun xüsusiyyətlərini müəyyən edilməsində, prototipinin yaradılmasında iştirak edə bilər. Bu istehsalçılarla sifarişçilər arasında möhkəm əlaqələr yaranmasına gətirib çıxarır. Bu zaman istehsalçı təkcə müəyyən məhsulun təchizatçısı kimi deyil son istehlakçının tələbat və sorğularına istiqamətlənmiş marketinq fəaliyyətinin iştirakçısı olur.

Istehlakçıların yeni məhsulun yaradılmasına cəlb edilməsi yeniliklərin stimullaşdırmasının mühüm amillərindən biridir. Bu tip stimullaşdırmadan sənayenin aviasiya, maşınqayırma və dəzgah-qayırma kimi sahələrində, həmçinin praktiki olaraq bütün ölkələrin cihaz qayırma sənayesində daha geniş yayılmışdır.

Burada istehlakçılar-yeni məhsulların sifarişçiləri tədarükçülərə firmanın elmi-tədqiqat və istehsal proqramına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bunun nəti-cəsində məsələn, Almaniya firmalarında mühəndislər və layihələndiricilər dəzgahqayırma məhsullarının sifarişçiləri ilə yeni məhsul ideyasının yaranmasından başlanmış ərzaq prototipinin yaradılmasına və qiymətləndirilməsinə qədər olan proseslərdə idarəedicilərlə nisbətən daha yaxın və sıx əlaqələrə malik olurlar.

ABŞ və Yaponiyanın adı çəkilən sahələrə aid olan şirkətlərində informasiya mübadiləsi və fərdi istehlakçılara xidmət üzrə ixtisaslaşdırılmış bölmələr yaradılmışdır. Məsələn, ABŞ –nın «IBM», «Ceneral Elektrik», «Ceneral motors», «Prokter Toyota» kimi trans milli şirkətləri informasiya kanalı kimi istehlakçılarla yaxşı təşkil edilmiş əlaqə sistemi yaratmışlar.

Pioner texnologiyası və yeni məhsul buraxaraq IBM istehlakçılarla daimi məsləhətləşmələr keçirilməsinin təşəkkül tapmış sistemindən geniş istifadə edirlər. Bunun nəticəsində də firmanın buraxdığı EHM-larının differansiyası və ixtisaslaşdırılması gücləndir-ilmişdir.

Innovasiya prosesinin son məqsədi yeni məhsulun və onun rentabelli, kütləvi, seriyalı istehsalının kommertiya cəhətdən mənimsənilməsidir. Bura tədqiqat və işləmələrin lap başlanğıcdan istehsalata istiqamətləndikdə, zəruri olan avadanlığa kapital qoyuluşunu artırmağa real imkan olduqda, elm-istehsal tsiklinin ayrı-ayrı mərhələlərini unifikasiya etmək mümkün olduqda və nəhayət yeni məhsulun bazarı və istehlakçıların təlabatlarına uyğun olmasını qabaqcadan müəyyən edilməsi hallarında nail olunur. Belə çətinliklərin mövcud olması üzündən yeni məhsullar yaradılması üzrə işləmələrin yalnız o qədər də böyük olmayan hissəsi istehsalatda tətbiq edilir. Məsələn, Amerika şirkətlərində yeni məhsul layihələrinin yalnız 15%-i kommertiya istehsalı mərhələsinə çatır, bazara çıxarılan yeni məhsul növlərinin isə yalnız 62%-i istehlakçılar tərəfindən qəbul olunur.

ABŞ-nın 120 şirkətində aparılmış tədqiqatların nəticələri göstərir ki, aparılan

bütün təcrübə–konstruktor işləmələrin 65%-dən çoxu yeni məhsula çevrilmir. Amerikanın 50 şirkətində aparılan başqa bir sorğuya görə onların ET və TKI-nə çəkilən xərclərinin yarısı yeniliklərə yönəldilməsinə baxmayaraq kommersiya cəhətdən uğursuz olmuşdur, bazar tərəfindən qəbul olunmuş yeniliklərin 30%-isə qısa bir müddətdən sonra mənfəətlə işləyə bilməmişlər. Amerika iqtisadçılarının hesablamalarına görə bazara çıxarılan yeniliklərin müvəffəqiyyət qazanmaq ehtimalı 70%-dən çox olmur. Buna görə də böyük xərclər tələb edən yeniliklərin həyata keçirilməsinə və yalnız maliyyə vəsaitləri və resurslarla təmin olunmuş iri şirkətlərin imkanları çatır(9,15).

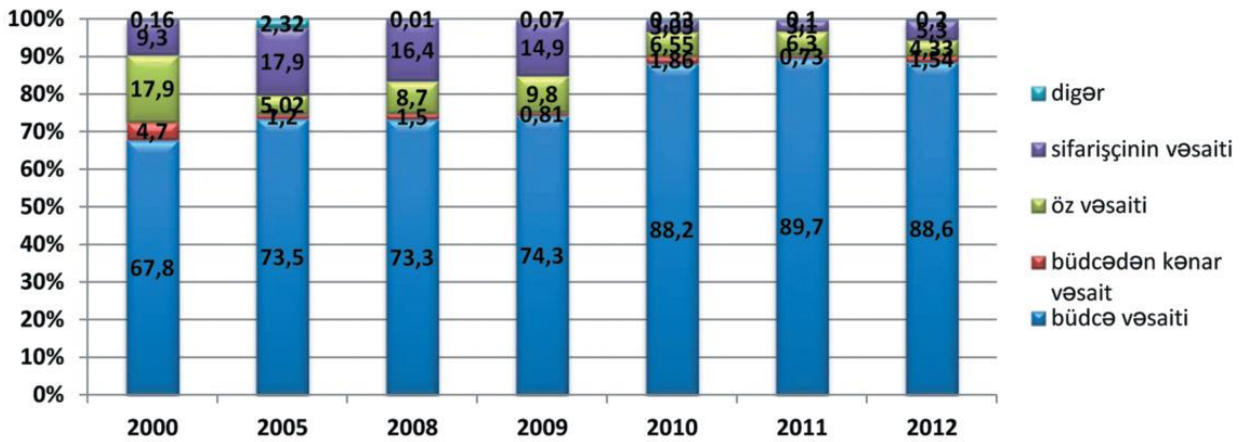
Yeni məhsul və texnologiyaların istehsala tətbiqi zamanı baş verən bir çox uğursuzluqların səbəblərini mütəxəssislər adətən yeniliklərin tələblər əsasında deyil, yeni biliklər bazasında meydana çıxması ilə izah edirlər.

Yeni məhsulların və texnologiyaların mənimsənilməsində iri şirkətlərin müstəsna rol oynaması onunla izah edilir ki, yalnız iri şirkətlər innovasiya prosesinin son mərhələsinə–kütləvi istehsalın başlanmasına kapital qoyuluşları etmək imkanlarına malik olurlar. Çünki, məhz bu mərhələ xüsusi istehsal güclərinin yaradılmasını tələb edir.

Yeni məhsulların hazırlanması, tətbiq edilməsi və istehsalatda sınaqdan çıxardılması firmanın rəqabət qabiliyyətini artırmaq və istehsal edilən məhsulun həyat tsiklinindəki uyğunsuzluqlarından onun asılılığını aradan qaldırmaq vasitəsi kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə məhsulların yeniləşdirilməsi son dərəcədə yüksək tempə gedir. Məsələn, ümumi maşınqayırma, avtomobil sənayesi və cihazqayırma sahələrində məhsulların 60% və bəzən də daha çox hissəsi 5 il müddətində yeniləşir. Elektron sənayesində isə yeni məhsullar hər il və ya iki ildən bir dəyişir.

Dünyada innovativ tədqiqatlara çəkilən xərclərin təhlilini göstərən Diagrama baxdıqda görürük ki, bu fəaliyyətə ayrılan vəsaitlər fərqlidir.

Diqram 1. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər

Diqramdan görünür ki, bu rəqəmlər artmışdır. ABŞ xüsusi bölməsində həyata keçirilən xərclərin demək olar ki, dördü üç hissəsi illik dəyəri 100 milyon dollardan artıq olan nəhəng şirkətlərin elmi-texniki layihələrinin maliyələşdirilməsi sərf olunur.

Yeni məhsulun istehsalə hazırlanması prosesində artıq vəsait və vaxt sərf edilməsindən qaçmaq məqsədi ilə uğursuz ideyalardan ilkin mərhələdəcə yaxa qurtarmaq yolu ilə nəticələrin mərhələlər üzrə qiymətləndirilməsi həyata keçirilir.

1.3. Biznes-inkubatorların əlverişli innovasiya mühitinin yaradılmasına təsiri

Sovet ittifaqı dağıldıqdan sonra digər sovet ölkələrinin bir çoxu kimi Azərbaycanı da iqtisadi böhran bürüdü. Planlı iqtisadiyyatın dağılması ilə bərabər səriştəsiz şəxslərin hakimiyyətə gəlməsi, idarəetmədə boşluqlar, erməni terroru ölkəmizin iqtisadiyyatını kökündən sarsıtdı. Lakin ölkəmiz ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə tez bir zamanda sosial-iqtisadi inkişaf yoluna qədəm qoydu. Yeni təsərrüfatçılıq şəraitində sahibkarlıq mühiti formalaşdır. Məlum olduğu kimi, bu dövrdə sahibkarlığın inkişafı ölkənin siyasi və sosial-iqtisadi sisteminin yenidən qurulmasının mühüm amili kimi çıxış edirdi. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha da əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə əsaslı

şəkildə islahatların aparılması da məhz ölkədə həyata keçirilən iqtisadi inkişaf strategiyasının tələblərindən irəli gəlirdi.

Sahibkarlığın inkişafı ölkənin siyasi və sosial-iqtisadi sisteminin yenidən qurulmasının mühüm amili kimi çıxış edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha da əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə əsaslı şəkildə islahatların aparılması da məhz ölkədə həyata keçirilən iqtisadi inkişaf strategiyasının tələblərindən irəli gəlir.

Son beş ilin iqtisadi göstəricilərinin təhlili göstərir ki, Azərbaycan bu illər ərzində nəinki makroiqtisadi sabitliyi qoruyub saxlamış, hətta iqtisadi artıma görə dünyanın aparıcı ölkələrindən birinə çevrilmişdir. 2013-cü ildə 2012-ci illə müqayisədə ümumi daxili məhsul real ifadədə 5,4 dəfə artmışdır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkə nə qədər çox inkişaf etmiş olarsa dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları kiçik sahibkarlığın inkişafına bir o qədər artıq vəsait ayırırlar. Artıq sübut olunub ki, ölkədə bazar mexanizmləri yalnız o vaxt işləyirlər ki, ölkədə minlərlə kiçik müəssisə fəaliyyət göstərmiş olsun. Kiçik müəssisələrin iri müəssisələr qarşısındakı üstünlüyü hamıya bəllidir. Biznesə başlamaq üçün kiçik müəssisələrə çox da böyük olmayan vəsait tələb olunur. Heyyətə ixtisaslaşmasına da tələbat nisbətə aşağıdır. Bazar konyukturası dəyişdikdə kiçik müəssisələrin yeni məhsul və xidmətə görə yenidən qurulması daha sürətlə və tez həyata keçirilir. Bundan başqa daha əhəmiyyətli odur ki, kiçik müəssisələr yeni iş yerləri yaradırlar. Bu zaman yeni yaranan hər bir iş yerinə investisiyanın orta həcmi iri müəssisələrdən xeyli aşağıdır. (cədvəl 1)

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasında kiçik müəssisələrin fəaliyyəti (5,56)

Göstəricilər	İllər				
	2009	2010	2011	2012	2013
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin vahidi	17028	11982	12232	13465	14101
Onlarda işləyənlərin siyahı sayı	68565	73447	90134	99335	99838
Orta hesabla bir müəssisədə	4	6		7.4	7
Orta aylıq əmək haqqı	43.7	61.5	81.7	113.5	140.0
Məhsulərin (işlərin xidmətlərin) həcmi mln.man	344.5	657.5	719.9	1108.8	1595.1
Kiçik müəssisələr tərəfindən əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar (min man)	-	-	-	289410.8	371151.5

Lakin kiçik müəssisələr çox ciddi nöqsanlara malik olurlar:

Birincisi, onlar bir qayda olaraq, iri müəssisələrə nisbətən daha az mənfəətli olurlar.

İkincisi kiçik biznesin maliyyə resurslarına çıxışı xeyli çətindir. Belə ki, investorlar öz vəsaitlərini daha mənfəətli və daha etibarlı sahələrə yatırmaq istəyirlər. Çünki əgər bazarda məhsula tələbat dəyişərsə iri müəssisələr zərərə düşəcərlər, kiçik müəssisələr isə təmamilə məhv olacaqlar. İnkişaf etmiş ölkələrdə iri və kiçik müəssisələr arasında “antoqonist ziddiyyət yoxdur. Bir qayda olaraq iri müəssisələr kiçik müəssisənin bu və ya digər xidmətindən istifadə edərək öz gəlirlərinin bir hissəsini onlara “verirlər”

Bunlarla yanaşı inkişaf etmiş ölkələrdə subpodrat sistemi də çox inkişaf etmişdir. İri müəssisələr nisbətən kiçik müəssisələr üçün sifariş formalaşdırır, həmin müəssisələr də öz növbələrində yüzlərlə kiçik müəssisələrlə işləyirlər ki, bunlar da gələcək hazır məhsulun ayrı-ayrı hissələrini ucuz lakin keyfiyyətli hazırlayırlar. İqtisadi məqsədə uyğunluqdan başqa burada siyasi məqsədə uyğunluq da vardır. Axı kiçik sahibkar bir qayda olaraq cəmiyyətdə sabitliyin olmasında hamıdan çox maraqlı mülkiyyətçidir. Bu isə o deməkdir ki, kiçik sahibkarlar ölkəni

fəlakətsiz idarə edən siyasətçilərə səs verəcəklər. Məhz bu səbəblərə görə hər bir iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlət kiçik sahibkarlığın inkişafı üçün şərait yaradır. Onların arasında əsasları aşağıdakılardır:

1. Kiçik müəssisələrə, ilk növbədə vergitutma üzrə güzəştlər müəyyənləşdirən qanunların tətbiq edilməsi. Belə bir qanun Amerika Birləşmiş Ştatlarında 1953-cü ildə Böyük Britaniyada keçən əsrin 60-cı illərinin başlanğıcında, yaponiyada isə 1964-cü ildə qəbul edilmişdir.

2. Kadr hazırlığına kömək və məsləhət. Məsələn , Yaponiyada hər bir prefekturada xüsusi departementlər vardır. Bunlar təkcə xüsusi məktəbdə təhsil keçməyə kömək etmirlər, eyni zamanda həmin anda , həmin yerdə bu və ya digər vəsaitlərin mövcudluğu halında hansı biznesin daha səmərəli olması haqqında məsləhətlər verirlər. Böyük Britaniyada isə xüsusi kömək agentliyi yaradılır ki, bunlar da pulsuz və ya güzəştli əsaslarla fəaliyyət göstərirlər.

3. Subpodrat işlərlə təmin olunma və iri müəssisələr tərəfindən ədalətsiz rəqabətdən müdafiə. Məsələn Yaponiyada iri müəssisələrin kiçik müəssisələri bazardan sıxışdırıb çıxarmaması məqsədilə xüsusi tədbirlər həyata keçirilir. Amerika Birləşmiş Ştatlarında isə dövlət satınalmalarının 20 faizdən çox hissəsi kiçik müəssisələrə sifariş verilir.

4. İşsizlərə, öz işini qurmaq arzusunda olanlara xüsusi kömək göstərilir. Belə ki, Böyük Britaniyanın Bolon şəhərində bizneslə məşğul olmaq istəyən hər bir işsiz məşğulluq mərkəzində pulsuz məsləhət ala bilər. Bundan sonra ona xüsusi Biznes məktəbdə hazırlıq keçmək üçün göndəriş verilir. Biznes ideya və binə plan işləndikdən sonra dinləyici artıq biznes məktəbin tövsiyyəsi ilə yenidən mərkəzə müraciət edir. Həmin işədüzəltmə mərkəzi banklardan birinə göndəriş məktubu verir. Göndəriş məktubunda deyilir ki, əgər bank layihəni maliyyələşdirmək qərarına gəlmişsə onda məşğulluq mərkəzi öz fondu hesabına tələb olunan məbləğin yarıya qədərini - 5 min funt sterlinqə qədərini ödəyə bilər. Əlavə olaraq

hər bir işsizə və onun ailəsinə əvəzsiz olaraq 5 min funt sterlinq ayırır. Böyük Britaniyanın digər şəhərlərində də məşğulluq mərkəzləri fəaliyyət göstərirlər.

Hazırkı mərhələdə ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulması sahəsində qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsini, bu sektorun ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində rolunun gücləndirilməsini, onun fəaliyyətinin ölkə iqtisadiyyatının inkişafı tələblərinə daha da uyğunlaşdırılmasını, bu istiqamətdə dövlət köməyi tədbirlərinin çərçivəsinin genişləndirilməsi və onların ünvanlılığının daha da artırılmasını regionlarda sahibkarlığın inkişafı sahəsində mövcud potensialın reallaşdırılmasını tələb edir,

Qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iri müəssisələrlə kiçik müəssisələr arasında heç bir antoqonist ziddiyyət yoxdur. Kiçik müəssisələr iri təsərrüfatların bir sıra xidmətlərindən istifadə edir və əvəzində mənfəətlərinin bir hissəsini onlara “verir”. Eyni zamanda belə ölkələrdə subpodrat sistem çox güclü inkişaf etmişdir. Böyük müəssisələr bir neçə orta həcmli müəssisələrlə işləyir, onların da hər biri neçə-neçə kiçik müəssisələrlə işləyir. Hansı ki, hazır məhsulun ayrı-ayrı hissələrini daha keyfiyyətli və ucuz hazırlayır.

Əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək, iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün yerli hakimiyyət orqanlarının qarşısında bir sıra vəzifələr durur. Bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün isə onların əlverişli maliyyə imkanları yoxdur, və bu da həmin orqanların iqtisadi, siyasi və sosial sahədəki fəaliyyətlərini məhdudlaşdırır.

Lakin bu sahədə yerli hakimiyyət orqanlarının təsir edəcəyi bir mühit vardır ki, bu da kiçik müəssisələr və ayrı-ayrı sahibkarlardır. Kiçik biznesin infrastruktur elementlərini daha ətraflı təhlil etmək üçün iqtisadi inkişafın mövcud problemlərini və bu problemləri həll edə biləcək mənbələri araşdırmağa çalışaq (Cədvəl 3).

Cədvəl 2.

IQTİSADI İNKİŞAFIN PROBLEMLƏRİ

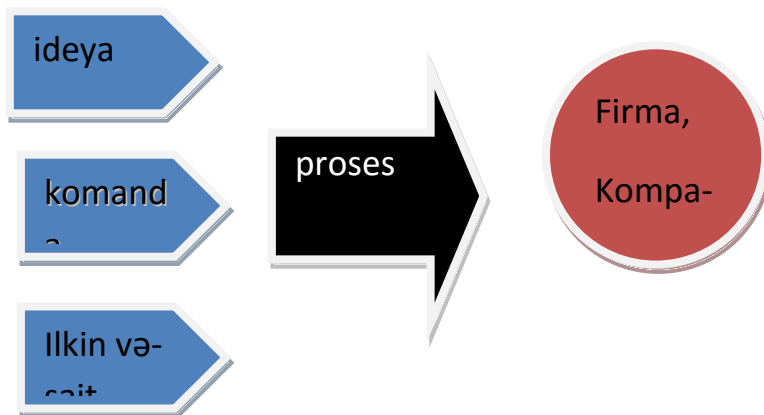
<i>problemlər</i>	<i>problemi həll edən mənbələr</i>
Köhnə iş yerlərinin saxlanması və yeni iş yerlərinin açılması	1.İşləyən müəssisələr 2.Dövlət müəssisələri 3.Kiçik müəssisələr 4.İctimai təşkilatlar
Xidmət və sosial sferanın inkişafı	1.Regional büdcə 2.Yerli büdcə 3.Sponsorların vəsaiti 4.Müəssisələrin vəsaiti 5.Əlavə vəsaitlər
Əhalinin əmtəə və xidmətlərlə təminatı	1. Müəssisələrin yenidən qurulması 2.Müəssisədə yeni istehsalların təşkili 3.Ticarət (catdırma) 4. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı
Əhalinin təhlükəsizliyini təmini (ictimai qayda-qanun, ekologiya, ərzaq təhlükəsizliyi və s.)	1.Maliyyə 2.Texnologiya 3.Siyasət 4.Struktura
Əhaliyə digər xidmətlərin təşkili (təhsil, elm, tibb)	1.Təhsil müəssisələri 2.Tibb təşkilatları

Biz bu problemlərə və onları həll edəcək mənbələrə nəzər saldıqda görürük ki, iki əsas element-ideya və yaradıcı insan burada mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İdeya dedikdə işgüzar ideyalar başa düşülür ki, bunlara da yeni məhsulların yaradılması, keyfiyyətli xidmətlərin təklif edilməsi bir sözlə tələbə fəal təsir edəcək və bütün bunları reallaşdıracaq ideyalar toplusu başa düşülür. İkinci mühüm element isə şəxs və ya şəxslər qrupudur. Bunları bir məqsəd və ya məqsədlər qrupu birləşdirir. Bu iki elementdən başqa bəzi hallarda ilkin kapital da vacib amil kimi qeyd olunur. Lakin təcrübə göstərir ki, özünü doğrultmuş ideyalar və şəxslər qrupu mövcud olduqda ilkin kapitalın tapılması mümkün olur.

Müəssisəni təşkil edəcək bu iki mühüm amil öz qarşılıqlarına məqsəd kimi tez bir zamanda mənfəət əldə etməyi qoymamalıdır. Onların əsas məqsədi firmanı təşkil etmək, bazarda imic qazanmaq, keyfiyyətli məhsul istehsal etmək, düzgün seçilmiş marketinq strategiyası həyata keçirmək – məqsədli bazarı və məqsədli segmenti tapmaq olmalıdır. Bütün bunlar düzgün seçilmiş ideya (plan), planauyğun hərəkət edən komanda ilə mümkündür. Bundan sonra isə müəssisə uzun illər öz təşkilatçıları üçün gəliri təmin edəcəkdir

Bu deyilənləri şəkil . köməyi ilə izah edək

Şəkil 1. Müəssisənin qurulmasının ilkin şərtləri

Dünya praktikasında sübut olunmuşdur ki, ideyadan birinci dayanıqlı gəlirə gedən yol daim uzun və narahat olur. Sürəklilik, enerji sərfi və nəhayət biznesin uğurlu alınb-alınmaması bir sıra amildən asılıdır ki, bunlardanda ən mühümləri biznesin makro mühüti və infrastrukturudur. Makromühit amilləri özləri də çox

müxtəlif və əlaqəlidir:

- iqtisadi vəziyyət mədəniyyət
- infilyasiya
- siyasi sabitlik
- qəbul olunmuş qərarlar

- İqtisadi münasibətlər
- Biznesmenin təsir edə bilmədiyi digər amillər və s.

Biznes inkubatorların infrastrukturunu dedikdə isə biz əsasən kommunikasiya sisteminin başa düşürük. Bura biznesin inkişafına kömək edən , fəaliyyət prosesini tənzimləyən resurslar, informasiyalar və xidmətlər aiddir. Biznesdə innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirmək üçün isə yerli orqanların əlində proqramlar olmalıdır və bu proqramlar da aşağıda göstərilən məsələləri əhatə etməlidir:

- Biznesin inkişafı üçün şəraitin yaradılması
 - Kiçik biznesi dəstəkləmək üçün infrastrukturun yaradılması
 - Sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək istəyən şəxslərlə treninqlərin təşkili
 - Kiçik biznesi maliyyə-kredit vəsaitləri ilə fasiləsiz təmin etmək üçün institutların təşkili
 - Perspektivli biznes layihələrin seçilməsi, təkmilləşdirilməsi və ekspertizası
- Kiçik biznes fəaliyyətində ən önəmli maneələrdən biri kiçik biznesin infrastrukturunun ya heç olmaması və ya orada çatışmamazlıqların olmasıdır. İri müəssisələr özləri üçün lazımi infrastruktur təmin edirlər –elmi metodiki mərkəzlər, marketinq araşdırmaları mərkəzləri və hüquq bölmələri, fiziki infrastruktur (giriş yolları, mühəndis –texniki qurğular şəbəkəsi və s.),təqdimat mərkəzləri və mağazalar, özlərinə xidmət edəcək şəxsi bankları , işçiləri üçün sosial obyektləri və s. olur.

Ancaq bazar üçün bu məhsulların hansı müəssisə tərəfindən istehsal edilməsinin fərqi yoxdur. O bütün əmtəələrə eyni reaksiya verir. Ona görə də rəqabət aparma və hansısa bir nəticəyə çatmaq üçün kiçik sahibkarın məsləhətlənmək üçün kvalifikasiyalı hüquqşünası, satış imkanlarını təhlil etmək üçün marketoloqu, əmtəələrini reallaşdıraca bir şəbəkəsi olmalıdır

Kiçik müəssə üçüü belə imkanların yaradılması dəstək infrastrukturunun təşkili adlanır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, hətta belə infrastruktur olsa belə yenə də kiçik müəssisələrin dövlətin köməyinə, regional və yerli hakimiyyət orqanlarının dəstəyi olmadan ən effektiv infraqururla belə kiçik müəssisələrin yüksək qazanc əldə etməsi mümkün deyildir.

Əgər biz infraqururun bütün elementlərinə nəzər salmaq istəsək bu zaman ticarət və vergi müfəttişləri, qeydiyyat şöbəsi də infraqurur elementidir. Lakin bunlar dəstək deyil təniz imləmə elementləridir. Bunlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki ,kiçik bıznesin kompleks infraqururu dedikdə əmtəə və xidmətlərin istehsalı, ətraf mühitin mühafizəsi, əhalinin həyat şəraitinin yüksəlməsi, yeni-yeni iş yerlərinin açılması və s. şərtlərin təmin olunması üçün kiçik müəssisənin fəaliyyətini tənizləyərək ona maarifcilik, konsaltinq və digər xidmətləri göstərən dövlət, qeyri-dövlət, ictimai, təhsil və kommərşiya təşkilatlarının məcmüsü başa düşülür. Kiçik bıznesə dəstəyin istiqamətlərini biz aşağıdakı kimi təsnifləşdirə bilərik (Cədvəl 3).

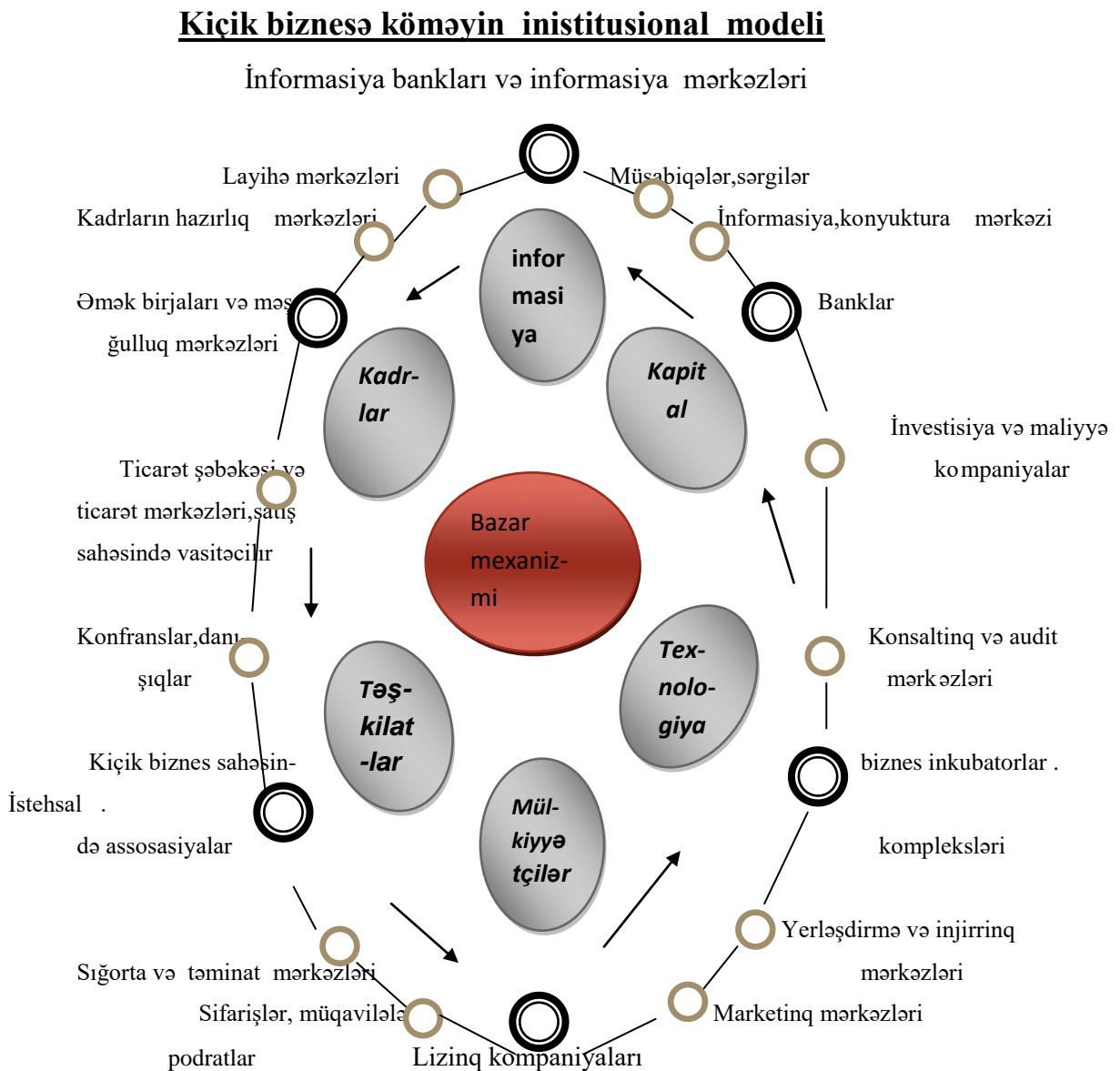
Cədvəl 3. Kiçik bıznesə dəstəyin əsas istiqamətləri (8,66)

<i>PROBLEMLƏR</i>	<i>KİÇİK BİZNESƏ KÖMƏYİN İSTİQAMƏTLƏRİ</i>
Mütəxəssislərin ixtisasının aşağı olması	Mütəxəssislərin secilməsi, öyrədilməsi və professional bacarığın təkmilləşdirilməsi
İnformasiyanın azlığı	İnformasiya təminatı, konsaltinq xidməti
Ofis və sənaye binalarının çatışmamazlığı	Əlverişli şərtlərlə ofis və sənaye binalarının əldə olunması
İkin kapitalın və əsas vəsaitlərin çatışmamazlığı	Maliyyə-kredit köməklisi
Avadanlıq və texnologiyaların əldə olunması sahəsində cətinlik	Lizinq xidmətinin göstərilməsi
Əlverişsiz sahibkarlıq mühiti, inzibati səddlər, bürokratik əngəllər	Hakimiyyət orqanları tərəfindən istehsal müəssisələrinin lobbişdirilməsi

Bütün bunlarla yanaşı kiçik biznesin inkişafına dolayı yolla yardım edən bir neçə dövlət orqanları mövcuddur:

- Dövlət antiinhisar və sahibkarlığa kömək komitəsi
- Maliyyə nazirliyi
- İqtisadi inkişaf nazirliyi
- Əmək və sosial təminat nazirliyi
- Gənclərin işi üzrə dövlət komitəsi
- Təhsil nazirliyi

Şəkil 2.

Bütün bu komitə və idarələrin regional və yerli komitələri də fəaliyyət göstərir. Beləliklə biz geniş mənada kiçik biznesin infrastrukturunu təsniflədirsək bura kiçik biznesə birbaşa və dolayı dəstək olan onlarla assosiasiyalar, birliklər, ittifaqlar, liqalar və s. aid etmək olar.

Beləliklə kiçik biznesin infrastrukturunu təsniflədirərək bura kiçik biznesə birbaşa və dolayı dəstək olan onlarla assosiasiyalar, birliklər, ittifaqlar, liqalar və s. aid etmək olar. (Şəkil 2.)

İnfrastruktura aid oılan elementərdən mənim elmi işimə birbaşa aid olan bölmələrə bir daha nəzər salmaq. Bünlara misal olaraq Biznes inkubatorları, Texnoparkları, biznes-mərkəzləri, sahibkarlar məktəbini, agentlikləri, elm-tədris mərkəzlərini və bir sıra fondları misal göstərmək olar.

Bu elementləri təsniflədirərkən bir şeyi nəzərə almaq lazımdır ki bu qruplaşdırma nisbi anlayışdır. Təcrübə göstərir ki, bəzən texnoparklar və biznes inkubatorlar tamamilə eyni vəzifəni yerinə yetirirlər. Eyni hal biznes mərkəzlər və menecerlər məktəbi arasındada mövcuddur. İnfrastrukturun müxtəlif elementlərinə nəzər salmaq:

BİZNES MƏKTƏBLƏR _ Bunlar maarifləndirici struktur olub proffesional bacarığın tətmilləşdirilməsi ilə məşğul olurlar. Biznes məktəblər kicir müüəssisə sahiblərinin, onların əməkdaşlarının (mühasib, maliyyə direktoru, marketinq sahəsində ekspertlər və s.); işsiz vətəndaşların, ehtiyatda olan hərbiçilərin , öz biznesini qurmaq istəyən şəxslərin, dövlət və yerli hakimiyyət orqanı işsilərinin, kiçik biznesin inkişafına məsul olan şəxslərin və s. hazırlığı və yenidən hazırlığı ilə məşğul olurlar . Bu fəaliyyətləri həyata keçirən bir sıra digər qumlar vardır ki,bunlar başqa adlarla adlanırlar. Məsələn idarəetmə məktəbləri , elm-tədris mərkəzləri, sahibkarlıq məktəbləri və s. Hər-halda mahiyyət eyni olub adlar fərqlənir. Biznes məktəblər öz fəaliyyətlərini qısa müddətli məşğələlər üzərində qurur. Biznes məktəblər qeyri-dövlət təşkilatı olub ali məktəblərdə,

KICIK VƏ ORTA SAHIBKARLIĞA KÖMƏK AGENTLIYI - Agentliklər mahiyyətə konsaltink firmaları olub kiçik müəssisələrə əsasən qeydiyyat sahəsində geniş yardım göstərirlər. Onlar investisiyaların əldə olunması sahəsində də maarifləndirici fəaliyyət həyata keçirirlər. Belə agentliklərin fəaliyyətindən ilk dəfə İngiltərədə 50-60 –cı illərdə baş verən böhran zamanı istifadə olunmuşdur. 1993-cü ildə Britaniya və Rusiya dövlətləri arasında bağlanmış dövlətlərarası sazişə əsasən “ Nau-hau” fondu Rusiyada səhmdar cəmiyyət formasında Kiçik və orta sahibkarlığa kömək agentliyi yaratmışdır.

ELM-İSTEHSALAT MƏRKƏZLƏR bu mərkəzlərdən əsasən bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən kadrların hazırlanması üçün istifadə olunur. Elm istehsalat mərkəzlərinin həm Biznes mərkəzlər həm də kiçik və orta sahibkarlığa kömək agentlikləri ilə oxşar və fərqli cəhətləri vardır. Bu mərkəzlərdə əsas fəaliyyətlərini təhsil proqramlarının öyrədilməsi üzərində qururlar və dərslər dərəcə uzun müddətli olur .Bu mərkəzlərdə əsasən konsaltinq və idarəetmə məsələlərinə yer verilir.

SOSIAL İŞGÜZAR MƏRKƏZLƏR. Əsasən dövlət qurumu kimi məşğulluq mərkəzlərində yaradılır. Belə mərkəzlər ilk dəfə Rusiya ərazisində yaradılmışdır. Bunların yaradılmasında məqsəd kiçik biznesi inkişaf etdirməklə yeni-yeni iş yerləri açmaq, qeyri-məşğul və işsiz əhalini işlə təmin edərək insanların rifahını yüksəltmək və dövlətin məvqeyini möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Sosial işgüzar mərkəzlər sosial təminat nazirliyinə aid olan yeganə dövlət qurumudur.

BİZNES MƏRKƏZLƏR. Belə mərkəzlərə inkişaf etmiş ölkələrin mehmanxanalarında –digər xidmət sahələrində, ticarət mərkəzlərində çox tez-tez rast gəlmək olar. Belə mərkəzlər kommertiya qurumu olub həmin mərkəzlərin müştərilərinə danışıqlar aparmaq üçün otaqlar icarəyə verir, onları kommunikasiya vasitələri, kompyuterlər və digər lazımi vəsaitlərlə təmin edir və s. ofis xidmətləri göstərir. Biznes- mərkəzlər biznes inkubatorlardan fərqli olaraq yalnız

fiziki və hüquqi şəxslərə kommersiya əsasları ilə müvəqqəti yardım göstərir, texnikumlarda və s. tədris mərkəzlərində fəaliyyət göstərirlər.

Biznes-inkubatorlar kiçik biznesə kömək və onun inkişafı üzrə ərazi siyasətinin əsas elementi sayılır. Yaxşı və işgüzar ideyaları irəli sürən sahibkarların köməyi ilə mexanizm təklif edərək onların bazara uğurlu girişi və öz işgüzar təkliflərini reallaşdırmaq üçün maliyyə köməyi, təşkilati və məsləhət xidməti ala bilərlər. Biznes-inkubasiya dövründə ilkin ideyadan ilkin kommersiya uğurunun alınmasına qədər olan vaxt ərzində fasiləsiz kömək göstərilməsi innovasiya müəssisələrinin zəruri şərti və prinsipi sayılır.

Cədvəl 4. Texnologiya parklarının inkişafında əsas tarixlər

Tarix	Baş verən hadisə
1939	Paola Altoda Stendford məzunları tərəfindən “Hewlett Packard”ın yaradılması, “Silikon vadisinin” yaranması
1956	Novosibirsk elmi şəhərciyi yaradılıb
1959	Şimali karolinada Tədqiqat üçbucağı yaradılıb
1980	Avropada texnoparkların sürətli inkişafının onilliyi
1983	Yaponiyada texnopolislər haqqında qanun
1984	İrlandiya Milli Texnoloji Parkının təsis olunması
1991	Hindistanda program təminatlı texnoloji park yaradılıb

Texnoparklar bir və ya bir neçə universitet, həmçinin elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə birbaşa və ya ortaqlıq fəaliyyətləri ilə əlaqədar olub, tərkibində elmi nəticələrə və yüksək texnologiyalara əsaslanan şirkətlərin qurulması və inkişafına təşəbbüs göstərmək üçün qurulur. Texnoparkda fəaliyyət göstərən şirkətlərə, universitet innovativ elmi nəticələrinin transfer edilməsi və işin idarə olunması sahələrində dəstək verir. Bu proseslərdə bütün yanaşmalar təşəbbüskarlıq və müəllif hüquqlarının qorunması müstəvisində həyata keçirilir. Belə desək, texnoparklar yeni ideyaların formalaşmasından başlayaraq, onun tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi üçün hərtərəfli şəraitin olduğu (şirkətlərlə ortaqlıq fəaliyyətlər və s.) innovativ fəaliyyətləri təmin edən məkandır. Başqa sözlə texnoparklar insan

kapitalını sürətli inkişaf etdirən quruluşlar olub, yüksək texnologiyaları istehsal edən quruluşlardır. Bu işə universitetlərin tərkibində daha aktiv olacaqdır.

Texnoparklar ibarətdir

- İnkubasiya Mərkəzi
- Texnoloji əməkdaşlıq ofisi
- Texnoloji transfer ofisi
- Universitet-sənaye əməkdaşlığı

Yüksək texnologiyalar istehsalının dörd təməl tərəfi vardır:

- Araşdırmaçı bacarıqları və həvəsi olan insan gücü,
- Yetərli məlumat bazası,
- Yetərli maliyə dəstəyi,
- Proqramlı bir şəkildə elmi tədqiqatların aparılması

Fəsil II. İnnovasiya yönümlü inkişafın idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi

2.1. İqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının institusional-hüquqi əsasları

“Patent haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu“ sənaye mülkiyyəti obyektı - insanın əqli fəaliyyətinin nəticəsi olan ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi, ixtira - sənayenin və təsərrüfatın digər fəaliyyət sahələrində konkret problemin praktik həllinə imkan verən, patent qabiliyyəti şərtlərini ödəyən yeni həll, faydalı model - istehsal vasitələrinin və istehlak əşyalarının, yaxud onların tərkib hissələrinin konstruktiv həlli, sənaye nümunəsi - məmulatın yeni zəhiri görkəmini müəyyən edən bədii və ya bədii-konstruktiv həlli, patent - ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilən mühafizə sənədidir.

Sənaye mülkiyyəti obyektlərinə hüquqlar dövlət tərəfindən qorunur və patentlə təsdiq edilir. Patent, sənaye mülkiyyəti obyektinə müəllifliyi və ilkinliyi təsdiq edir və onlardan istifadə etmək üçün müstəsna hüquq verir. İctimai mənafeyə, humanizm və əxlaq prinsiplərinə zidd olan ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi patentlə mühafizə edilmir.

Azərbaycan Respublikasının sənaye mülkiyyəti sahəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirir, sənaye mülkiyyəti obyektləri barəsində hüquqi və fiziki şəxslərdən iddia sənədlərini qəbul edir, onları ekspertizadan keçirir, sənaye mülkiyyəti obyektlərini Dövlət reyestrində qeydə alır, patent verir, rəsmi məlumatları nəşr edir, patent müvəkkillərinin attestasiyasını və qeydiyyatını aparır.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının vəzifəli şəxsləri öz vəzifələrini yerinə yetirərkən və həmin orqanla əmək münasibətlərinə xitam verildikdən sonra 1 il ərzində patent barəsində iddia sənədi verə bilməzlər.

Sənaye mülkiyyəti obyektı barəsində iddia sənədinin verilməsi, onun ekspertizası, patentın verilməsi, həmçinin patent müvəkkillərinin attestasiyası,

qeydiyyatı və fəaliyyəti ilə bağlı mübahisələrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının Apellyasiya komissiyasında baxılır. Apellyasiya komissiyasının qərarından qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəməyə şikayət verilə bilər. “Patent haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayan, ali təhsili olan, Azərbaycan Respublikasının dövlət dilini bilən, patent müvəkkilərinin Dövlət reyestrində qeydiyyata alınan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı patent müvəkkili ola bilər.

Patent müvəkkili Azərbaycan Respublikasının ərazisində sənaye mülkiyyəti obyektlərinə patentin alınması və onun qüvvədə saxlanması işlərinin aparılmasında vəkalət verən şəxsə köməklik göstərir, sənaye mülkiyyəti obyektləri üzrə hüquqların reallaşdırılmasında lisenziya müqavilələrinin bağlanması zamanı onu təmsil edir, müvafiq icra hakimiyyəti orqanında, məhkəmədə vəkalət verənin mənafeələrini müdafiə edir və səlahiyyətləri çərçivəsində işləri yerinə yetirir. Onu da qeyd edək ki, patent müvəkkili patent sahibi və sənaye mülkiyyəti obyektinin müəllifi ola bilməz. İxtiranın patent qabiliyyəti şərtlərindən danışarkən, ilk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, aşağıdakı obyektlər ixtira sayıla bilər:

- qurğu;
- metod;
- maddələr;
- mikroorqanizm ştammi;
- bitki və heyvan hüceyrələri;

Ölkənin qanunvericiliyinə görə, yeni, ixtira səviyyəli olan və sənayedə tətbiq edilə bilən ixtira obyektinə hüquqi mühafizə verilir. Əgər ixtira mövcud bilgiler məcmusunda bir hissəni təkrarlamırsa, yeni sayılır. Mövcud bilgiler məcmusuna ixtira barəsində iddia sənədinin verildiyi günə kimi dünyada hamıya müyəssər olan məlumatlar aid edilir. İxtira barəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına daxil

olan, rəsmi bülletendə dərc olunmuş iddia sənədləri də mövcud bilgiler məcmusuna aid edilir.

İxtira barəsində iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi günə kimi 12 ay ərzində onun mahiyyətinə dair məlumat müəllif, iddiaçı və onlardan həmin məlumatı birbaşa və ya dolayısı ilə almış hər hansı şəxs tərəfindən açıqlanarsa, bu hal iddia sənədində göstərilən obyektin 72 yeniliyinə xələl gətirmir. Açıqlanma faktının sübut edilməsi vəzifəsi müəllif və ya iddiaçının üzərinə düşür. İxtira, həmin sahədə çalışan mütəxəssis üçün mövcud bilgilərdən açıqaşkar irəli gəlmirsə, ixtira səviyyəsinə malik hesab edilir.

İxtiranın obyektini sənayenin və təsərrüfatın hər hansı sahəsində hazırlana və ya istifadə edilə bilərsə, o halda ixtira sənayedə tətbiq oluna bilən sayılır. Onu da qeyd edək ki, elmi nəzəriyyələr, riyazi metodlar, bədii konstruktorluq işinin nəticəsi (dizayn), təsərrüfatın və əqli fəaliyyətin təşkili, idarə edilməsi metodları, oyunların qaydaları və metodları, kompüter alqoritmləri və proqramları, informasiyanın təqdimi üsulları, şərti işarələr, cədvəllər və qaydalar, qurğu, bina, ərazi layihələri və planlaşdırma sxemləri, bitki sortları və heyvan cinsləri (mikrobioloji üsullar və bu üsulla alınan məhsullar istisna olmaq şərti ilə), integral mikrosxemlərin topologiyası, insan və heyvan orqanizmlərinin müalicəsinin cərrahi və terapevtik üsulları, xəstəliyin diaqnostikası metodları ixtira sayılmır.

“Patent haqqında” qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, faydalı modelin patent qabiliyyəti şərtləri aşağıdakı kimidir: “İstehsal vasitələri, istehlak əşyaları və onların hissələri, konstruktiv həlli və funksional xüsusiyyətləri faydalıdırsa, üstünlük verirsə, vaxta qənaət edirsə, əl əməyini yüngülləşdirirsə və ya əməyin gigiyena, yaxud psixoloji-fiziki şəraitini yaxşılaşdırırsa, yeni təyinat üzrə istifadə olunursa, faydalı model sayıla bilər”. Yeni olan və sənayedə tətbiq edilə bilən faydalı modelə hüquqi mühafizə verilir.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, mühüm əlamətlərinin məcmusu mövcud bilgilərdən məlum olmayan faydalı model yeni hesab edilir. Mövcud bilgiler

məcmusuna təklif olunan faydalı modelin ilkinliyi tarixinə qədər eyni təyinatlı obyektlər və onların Azərbaycan Respublikasında tətbiqi barədə hamıya müyəssər olan məlumatlar aid edilir. Digər hüquqi və fiziki şəxslərin Azərbaycan Respublikasında faydalı modellər barəsində verdikləri və müvafiq 73 icra hakimiyyəti orqanının rəsmi bülletenində dərc olunmuş iddia sənədləri də mövcud bilgilər məcmusuna aid edilir.

Qanunvericilikdə qeyd olunur ki, faydalı model barəsində iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi günə kimi 12 ay ərzində onun mahiyyətinə dair məlumat müəllif, iddiaçı və onlardan həmin məlumatı birbaşa və ya dolayısı ilə almış hər hansı şəxs tərəfindən açıqlanarsa, bu hal iddia sənədində göstərilən obyektin yeniliyinə xələl gətirmir. Açıqlanma faktının sübut edilməsi vəzifəsi müəllif və ya iddiaçının üzərinə düşür. Faydalı model sənayenin və təsərrüfatın hər hansı sahəsində hazırlana və ya istifadə edilə bilərsə, sənayedə tətbiq oluna bilən sayılır.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, aşağıdakı obyektlər faydalı model sayılmır: - üsul; - maddə; - mikroorqanizm ştammi; - bitki və heyvan hüceyrələrinin kulturaları, həmçinin onların yeni təyinatla tətbiqi; Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, sənaye nümunəsinə məmulatın zahiri görkəmini müəyyən edən bədii-konstruktiv həllər aiddir. Sənaye nümunəsi şəkil və ya model, yaxud onların birliyindən ibarət ola bilər. Yeni və orijinal olan, sənayedə tətbiq edilə bilən sənaye nümunəsinə hüquqi mühafizə verilir. Sənaye nümunəsinin estetik və ergonomik xüsusiyyətlərini doğuran mühüm əlamətlərinin məcmusu (forma, konfigurasiya, ornament və ya rənglərin quraşması) onun ilkinlik tarixinə qədər dünyada hamıya müyəssər olmuş bilgilərdən məlum deyildirsə, sənaye nümunəsi yeni hesab edilir. Digər hüquqi və fiziki şəxslərin Azərbaycan Respublikasında sənaye nümunələri barəsində verdikləri və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəsmi bülletenində dərc olunmuş iddia sənədləri də mövcud bilgilər məcmusuna aid edilir.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, sənaye nümunəsi barəsində iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi günə kimi 6 ay ərzində onun mahiyyətinə dair məlumat müəllif, iddiaçı və onlardan həmin məlumatı birbaşa və ya dolayısı ilə almış hər hansı şəxs tərəfindən açıqlanarsa, bu hal iddia sənədində göstərilən obyektin yeniliyinə xələl gətirmir. Açıqlanma faktının sübut edilməsi vəzifəsi müəllif və ya iddiaçının üzərinə düşür. Mühüm əlamətləri özünün estetik xüsusiyyətlərinə yaradıcı xarakter verən sənaye nümunəsi original, dəfələrlə yenidən istehsal edilə bilən sənaye nümunəsi sənayedə tətbiq oluna bilən sayılır.

Məmulatın yalnız texniki funksiyasını şərtləndirən həllər, arxitektura obyektləri (kiçik arxitektura formalarından başqa), sənaye, hidrotexniki və başqa stasionar qurğular, çap məhsulları, maye, qaz, toz və ya bu kimi maddələrdən hazırlanmış dayanıqsız formalı obyektlər sənaye nümunəsi sayılmır. Patentlə verilən hüquqi mühafizənin həcmi və onun qüvvədə olma müddətinə gəldikdə isə, qeyd edək ki, sənaye mülkiyyəti obyektinə patentlə verilən hüquqi mühafizənin həcmi aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- ixtira və faydalı model üçün
- onların düsturu ilə;
- sənaye nümunəsi üçün
- məmulatın (maketin, rəsmi) fotosəklində göstərilən mühüm əlamətlərinin məcmusu ilə.

Qanunvericilikdə təsbit olunduğu kimi, respublika ərazisində patentin qüvvədə olma müddəti iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi gündən etibarən aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

- ixtira üçün
- 20 il; - faydalı model üçün
- 10 il; - sənaye nümunəsi üçün
- 10 il.

Onu da qeyd edək ki, məhsulun (məmulatın) alınma üsuluna patentlə verilmiş hüquq bilavasitə bu üsulla alınan digər məhsula da şamil edilir və əksini sübut edən hal olmadıqda, yeni məhsul patentləşdirilmiş üsulla alınmış hesab edilir. “Patent haqqında” Qanunun “Müəllif və patent sahibi” adlı III fəslinə əsasən, ixtiranı, faydalı modeli və sənaye nümunəsini yaradıcı əməyi ilə yaradan şəxs müəllif sayılır. Sənaye mülkiyyəti obyektinin yaradılmasında bir neçə fiziki şəxs iştirak etdikdə onların hamısı müəllif sayılır. Müəlliflərə məxsus olan hüquqlardan istifadə qaydası onlar arasında bağlanmış müqavilə ilə tənzimlənir. Onu da qeyd edək ki, sənaye mülkiyyəti obyektinin yaradılmasında şəxsən yaradıcı əməyi olmayan, müəllifə (müəlliflərə) yalnız texniki, təşkilati və ya maddi yardım etmiş, yaxud sənaye mülkiyyəti obyektini üzərində hüquqların rəsmiləşdirilməsinə və ondan istifadəyə kömək göstərmiş fiziki şəxslər müəllif sayılmır.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, müəlliflik hüququ özgəninkiləşdirilməyən şəxsi hüquqdur və müddətsiz qorunur. Müəlliflə iddiaçı və yaxud patent sahibi (işəgötürən olmayan) arasında sənaye mülkiyyəti obyektinin istifadəsi ilə əlaqədar münasibətlər onların bağladıkları müqavilə ilə tənzimlənir. Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin istifadəsi ilə bağlı onların arasındakı mübahisələrə məhkəmə qaydasında baxılır.

Azərbaycanda patent aşağıda göstərilən şəxslərə verilir: -sənaye mülkiyyəti obyektinin müəllifinə (müəlliflərinə) və ya onun (onların) varisinə; - patent verilməsi barədə iddia sənədində, yaxud sənaye mülkiyyəti obyektini qeydiyyatdan alınana qədər müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilmiş ərizədə müəllifin (müəlliflərin) və ya onun (onların) hüquqi varislərinin göstərdikləri hüquqi və ya fiziki şəxslərə (onların razılığı ilə)və başqalarına 76 Ölkə qanunvericiliyinə görə, patent sahibinin razılığı olmadan heç kəs patentlə mühafizə olunan sənaye mülkiyyəti obyektindən istifadə edə bilməz (14,115).

Dövlət sirri təşkil edən məlumatları əks etdirən ixtirələrdən istifadə etmək hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Bununla yanaşı, patent sahibi patentlə verilən hüquqlardan dövlətin və cəmiyyətin mənafeələrinə xələl gətirmədən istifadə etməlidir. Onu da qeyd edək ki, sənaye mülkiyyəti obyektinin bir neçə patent sahibi olduqda patent üzrə hüquqlar onların hər biri tərəfindən öz aralarındakı müqaviləyə uyğun başqa hüquqi və ya fiziki şəxsə verilə bilər. Onlar razılığa gələ bilmədikdə mübahisələrə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmədə baxılır.

2.2. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyası və modelləri

İntellektual mülkiyyət milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafına güclü təsirin əsası kimi dəyərləndirilməlidir. Məşhur amerikalı iqtisadçısı C. Helbreyt elmi surətdə sübut etmişdir ki, insanların intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə milli gəlirdən yönəldilən hər bir dollar maddi sahələrə yönəldildəndən daha çox fayda verir və daha çox gəlir gətirir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında intellektual mülkiyyət obyektlərinin rolu durmadan artır. Bu, hər şeydən əvvəl, bir qisim müəssisələrin digərləri tərəfindən udulması, texnoloji dəyişikliklərin sürəti və miqyası, informasiya texnologiyalarının inkişafı, maliyyə bazarının tədricən mürəkkəbləşməsi və inteqrasiyası ilə şərtlənir. İntellektual mülkiyyətin idarə edilməsinin nəzəri metodoloji və təşkilati-iqtisadi məsələləri fəal surətdə bütün dünyada müzakirə olunmaqdadır. Açıq demək lazımdır ki, intellektual mülkiyyətin idarə edilməsinin innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasında rolunun əsaslandırılması, eləcə də müasir intellektual mülkiyyət bazarının xarakterik xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması, intellektual mülkiyyət obyektinin rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, intellektual mülkiyyətin idarə olunması vəzifələrinin, intellektual mülkiyyət sferasında müəssisə strategiyasının, məqsəd və siyasətinin reallaşdırılması məsələlərinin müəyyən

edilməsi, effektiv idarəetmə sisteminin formalaşdırılması və bütün bunları ümumiləşdirməklə intellektual mülkiyyətin idarə olunmasını təkmilləşdirmək üçün tədbirlər sisteminin işlənilib hazırlanaraq həyata keçirilməsi ölkənin innovasiya yönümlü iqtisadiyyatının formalaşdırılması metodologiyasının ən problemli məsələlərindən hesab olunur. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovasiya inkişaf yoluna keçid istiqamətləri və metodlarını yalnız dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan aparıcı ölkələrin ümumi qanunauyğunluqları və meylləri haqqında bilgiler əsasında, eləcə də Azərbaycanın nadir təbii resursları, istehsal və elmi-texniki potensial da daxil olmaqla spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla işləyib hazırlamaq olar. Dünya inkişafının müasir mərhələsinin səciyyəvi xüsusiyyəti insan sivilizasiyasının sənaye cəmiyyətindən postsənaye cəmiyyətinə keçid sayılır. Bu isə, hər şeydən əvvəl, elm və texnikanın cəmiyyət həyatının bütün tərəflərinə daha da güclənməkdə olan təsirinin qlobal xarakteri ilə, irimiqyaslı sosial-iqtisadi və tarixi dəyişikliklərə aparıcı elmi texnoloji irəliləyişlərlə əlaqədardır. Buna uyğun olaraq, iqtisadi artımın əsas amillər və mənbələr dəsti də dəyişir. Bunların içərisində iqtisadi sistemin inkişafı səviyyəsinə təsir göstərmək qabiliyyətinə malik təbii resurslar və kapitalla yanaşı, inteqral resursa çevrilə bilən elmi biliklər daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Təcrübə müstəvisində bu, yeni biliklərin məhsul və ya texnoloji yeniliklərə çevrilməsini təmin edən innovasiya prosesini ön plana keçirir.

İnnovasiya prosesi əslində təkrar istehsal tipini, sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyişməklə və özünəməxsus yığım forması, xüsusi sərvət strukturu və yığım effektivliyinin xüsusi qiymətləndirmə meyarları kəsb edən yeni innovasiya yönümlü iqtisadiyyatı yaratmaqla bütün təsərrüfatçılıq sisteminin fəaliyyətində hakim rol oynamağa başlayır. Nəzəri cəhətdən hazırda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşması haqqında danışmaq olar.

İntellektual mülkiyyətin (əqli mülkiyyət, müəliflik hüququnun obyektləri) dəyərinin müəyyən edilməsi aşağıdakı məqsədlər üçün aparılır:

- Xüsusi razılığın verilməsində şərtlərin müəyyən edilməsi zamanı;
- Françayzinq və patent hüququnun verilməsi zamanı;
- İntellektual mülkiyyətin alqı-satqısı zamanı;
- Məhkəmə ehtiyacları üçün;
- Xarici maliyyələşmənin cəlb edilməsi zamanı.

Qiymətləndirilmə Azərbaycan Respublikasının "Qiymətləndirmə haqqında" Qanununa və qiymətləndirmə standartlarına əsasən həyata keçirilir.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə dair sifarişin icrası zamanı mütəxəssislərimiz aşağıdakıları həyata keçirirlər:

- Qiymətləndirmə obyektinə dair məlumatların toplanılması və analizi;
- İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi üçün tətbiq olunacaq yanaşma və metodların seçilməsi;
- Məhsul və/və ya xidmətin bazarının analizi;
- Məhsul və/və ya xidmətə olan tələb və təklifin analizi;
- İntellektual mülkiyyətin dəyərinin müəyyən edilməsi;
- İntellektual mülkiyyətin dəyərinə dair yekun rəyin hazırlanması.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə dair rəydə aşağıdakılar öz əksini tapır:

- Əqli mülkiyyətin təsviri;
- Analoji və uyğun əqli mülkiyyət bazarının analizi;
- Qiymətləndirilmədə tətbiq olunmuş metodun təsviri;
- Müxtəlif metodlardan istifadə etməklə mülkiyyətin dəyərinin hesablanması;
- Mülkiyyətin dəyərinə dair yekun rəy.

2.3. Biznes inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin qiymətləndirilməsi

Biznes-inkubatorun profilinin müəyyən edilməsi və ümumi fəaliyyət konsepsiyasının formalaşması ölçülüb-biçilmiş yanaşma tələb edir. Biz artıq vurğuladıq ki, inkubasiya olunan firmalar bir-birinə rəqib olmamalıdırlar. Bu vəziyyət biznes-inkubator konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zamanı nəzərə alınmalıdır. Biznes-inkubatorun profili müxtəlif ola bilər. Fikrimizcə, müxtəlif fəaliyyət növlərinin iqtisadi aspektlərinin təhlilinə, eləcə də beynəlxalq və Azərbaycan təcrübəsinə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, biznes-inkubatorun tərkibinə müəssisələrini daxil etmək lazım deyil. Burada ixtisaslaşmış ticarət, eləcə də sahibkarlara xidmət göstərməsi ilə bağlı ticarət müəssisələri istisnalıq təşkil edə bilər. Məişət xidmətləri də biznes-inkubatorun müəyyəneici profilinə çevrilməlidir. Lakin burada da istisnalar ola bilər. Biznes-inkubatorlar üçün daha üstün profilləri aşağıdakı kimi hesab edirik:

- istehsal;
- “biznes üçün biznes”(sahibkarlar üçün xidmətlərin göstərilməsi);
- Innovasiya.

Artıq qeyd olunduğu kimi, bələdiyyə biznes-inkubatoru bələdiyyənin strateji tələbatı haqqında müdriyyətin təkliflərinə uyğun olaraq formalaşdırıla bilər. Profilin seçimi obyektiv amillərlə, məsələn, sahənin ölçüsü ilə, yerləşməsi və xarakteri ilə, mühəndis infrastrukturunun mövcudluğu və s. ilə diqtə olunur. Profilin möhkəmləndirilməsi üçün qabaqcadan onların fəaliyyət növlərinin bazara uyğunluğunu real olaraq qiymətləndirmək bacarığı da az rol oynamır.

Həm inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı, həm də keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə yeni müəssisələrin yaradılmasını həvəsləndirmək üçün inkubatorların iş təcrübəsinə əsaslanmaq lazımdır. Hazırkı vaxta qədər biznes-inkubatorların necə işləməsi, iqtisadi inkişaf prosesində onların nə çür iştirakı və onların göstərdiyi hansı əsas xidmətlər haqqında kifayət qədər təcrübə toplanmışdır. Beləliklə,

biznes-inkubatorun yaradılması haqqında qərar mükəmməl planlaşdırma və hazırlıqla həyata keçirilməli və ölçüb-biçilmiş, obyektiv təhlilə əsaslanmalıdır.

İdarəetmə komandasının iştirakçılarını yerli hakimiyyət orqanları, yerli özəl biznes təşkilatları, ictimai təşkilatlar və yerli tədris müəssisələri təmsil etməlidir. Belə komandanın tərkibinə, bir qayda olaraq on nəfərə qədər adam daxildir. Onlardan biri rəhbər təyin edilməlidir.

Komanda inkubatorun qəbul edəcəyi müştəri müəssisələrin tipini və qəbul şərtlərini müəyyən etməlidir. Kiçik və orta müəssisələrin biznes-inkubatora qəbulu şərtləri aşağıdakılar ola bilər;

1. sahibkar özünün gələcək biznes konsepsiyasına malik olmalıdır;
2. sahibkar biznes-planı malik olmalıdır;
3. sahibkar öz biznesində yeni olmalıdır.

Komanda regionun işə götürənləri, orada yerləşən müəssisələrin növləri, ümumi gəlir və qazancları, yerli vergitutma, münasib qiymətlərlə ofis binalarının mövcudluğu, lizinq imkanları haqqında, infrastruktur və nəqliyyat sistemi haqqında informasiyaya malik olmalıdır. Təklif edilən xidmət növləri və proqramlar haqqında bilik yeni işə başlamış yerli xırda firmalar üçün çox faydalıdır.

Toplanmış informasiyanı təhlil etməklə, komanda gələcək biznes-inkubatoru layihələndirməlidir. O, yekun olaraq inkubatorun məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməli, onun kömək göstərəcəyi müəssisənin növünü, eləcə də inkubatorun tipini və yerləşdiyi yeri təyin etməlidir. Komanda həmçinin inkubatorun biznes-planını hazırlamalıdır.

Komanda inkubatorun təşkili üçün hansı resurslara malik olduğunu, eləcə də onun yerləşməsi üçün yer seçməyi müəyyən etməlidir. Biznes-inkubatorun binası kifayət qədər tutumlu olmalıdır ki, icarədən real gətirməli, özünüödəməni təmin etməli və ya digər daxilolmalar hesabına zərərlər örtülməlidir. İnanəvə və sponsor vəsaitlərinin səfərbər olunmasına da zərurət meydana çıxma bilər.

İdarə edənin seçilməsinə son dərəcə diqqətli yanaşmaq lazımdır. İdarə başçısı və ya diktator inkubatorun uğurunun təmin edilməsində aparıcı rola malikdir. İnkubatorun uğuru və ya uğursuzluğu onun direktorunun işgüzar keyfiyyətləri ilə və işin effektivliyi ilə, eləcə də onun müştəri müəssisələrə həsr etdiyi vaxtın miqdarı ilə müəyyən edilə bilər. İnkubatorun direktorunu, hər şeydən əvvəl, onun sahibkarlarla işləmək və sahibkarlara öz şirkətlərini “yetişdirməkdə” kömək etmək qabiliyyəti ilə seçmək lazımdır. Direktor sahibkarlıq və biznesin inkişafı məsələlərindən əla baş çıxarmalıdır. Biznes-inkubatora, bir qayda olaraq, həmçinin katib, nəzarətçi texnik, mühasiblər, hüquqşünaslar, sığorta agentləri və bankir tələb olunur.

Biznes-inkubatorun yaradılmasına bir ildən iki ilə qədər vaxt tələb olunur. Biznes-inkubator öz işinə başladıqdan sonra müştəri müəssisələrdən daxilolmalar cari məsrəfləri örtməlidir. Bəzi xidmətlər və peşəkar hazırlıq imkanları sahibkarlara və inkubatordan kəbara təqdim oluna bilər. Bunun hesabına o, əlavə gəlirlər alacaqdır. Bütün bu əldə olunmuş mənfəət mərkəzin inkişafına yenidən investisiya edilməlidir.

Dayanıqlıq meyarlarını iki kateqoriyaya ayırmaq olar: binanın (daşınmaz əmlak obyektlərinin) istismarı, eləcə də müştərilərə kömək göstərilməsi və yetkinliyin əldə edilməsi.

Binanın istismarı kommersiya məsələsi olub, öz-özlüyündə sahibkarlıq fəaliyyəti sayılır. İnkubator elə işləməlidir ki, adi məsrəflər icarə və digər xidmətlərə görə haqq hesabına ötürülsün. Belə ki, biznes-inkubatorların əksəriyyəti konkret regionların inkişafı müqabilində yaradılır.

Əsaslı və cari xərclərin qiymətləndirilməsi və daxilolmaların real proqnozuna əsaslanmalıdır. Bu, biznes-inkubatoru başlanğıc start dövründən sonra özünüidarəetmə rejiminə keçməyə imkan verir. Təcrübə göstərir ki, biznes-inkubator üç-beş ildən sonra maliyyə baxımından müstəqil olacaqdır. Biznes-inkubatorların işi o hallarda daha yaxşı nəticə verir ki, inkubatora həm təzə, həm

də artıq fəaliyyət göstərən şirkətlər qarışır. Bu, biliklərin qarşılıqlı zənginləşməsinə kömək edir və yeni işə başlayan müəssisələr üçün stimullaşdırıcı şərait yaradır.

Biznes-inkubatorların işinin effektivliyini uğurla yetkinliyə nail olmuş və öz işini inkubatorun divarından kənarında davam etdirən şirkətlərin sayına görə qiymətləndirmək lazımdır. Təzə işə başlayan şirkətlərin uğuru sahibkarlığın müsbət işçisinin yaradılmasına kömək edir və yeni sahibkarlıq mədəniyyətinin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Azərbaycan hökuməti hesab edir ki, ölkədə əlverişli şərait yaratmaq üçün öz infrastruktur siyasətini işləyib hazırlamaq lazımdır. Vergitutma və investisiya siyasəti məsələləri üzrə qanunvericiliyin liberallaşdırılması zəruriliyi haqqında məsələ də kifayət qədər kəskin olaraq qalır.

Dünyada biznes-inkubatorların sayı durmadan artır. Belə ki, əgər keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində onların sayı 200 idisə, hazırda onların sayı 400-dən çoxdur. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə də biznes-inkubatorların sayı ilbəl artır. Hazırda Rusiyada 60, Çexiyada 20-dən çox, Macarıstanda 35, Polşada 60-a qədər biznes-inkubator qeydiyyatdan keçmişdir.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyəti etiraf edirlər ki, özəl sahibkarlıq iqtisadi artımın əsas ilkin şərti və islahat prosesinin vacib elementi sayılır. Bu ölkələrin hökumətləri müəssisəyə kömək üzrə xidmət sisteminin inkişafında mühüm rol oynayır. Əgər kömək müəssisəsindən biri yaranma mərhələsində yerləşirsə, digərləri isə geniş, həm müsbət, həm də mənfi təcrübə toplamışlar. Biznesə kömək üzrə bu təşkilatlardan çoxu bazar iqtisadiyyatında yenidirlər, sahibkarlıq vərdişlərində nöqsanlara yol verirlər və səmərəli iş üçün kadr və maliyyə resurslarına ehtiyacları vardır.

Biznesə kömək üzrə çoxsaylı müəssisələr arasında biznes-inkubatorlar, innovasiya mərkəzləri texnoparklar ölkələrini biznes təşkilatında sahibkarlığa köməyin effektiv alətləri kimi göstərmişlər.

Son onilliklərdə biznes-inkubatorlar özlərinə daha çox yerli rəhbərliyin, elmi dairələrin, iqtisadçıların, eləcə də donorların və beynəlxalq təşkilatların diqqətlərini cəlb etməkdədir. Bunun səbəbi ondadır ki, həm inkişaf etməkdə olan, həm də keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə kiçik və orta müəssisələr iqtisadiyyatda görkəmli yer tuturlar, ümumi daxili məhsulun və yeni iş yerlərinin yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Siyasi və sosial nöqtəyi nəzərdən hökumət və beynəlxalq donorlar kiçik və orta müəssisələrə köməyə iqtisadi artımın təmin edilməsi aləti kimi və azad məşğulluğun genişləndirilməsi yolu ilə yoxsulluqla mübarizə vasitəsi kimi baxırlar.

Bu köməyə həmçinin, inkişaf prosesinin yerli və ya regional səviyyədə qeyri-mərkəzləşdirilməsi və ərazi bərabərsizliyinin aradan qaldırılması aləti kimi baxılır.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyətində müəssisəyə kömək infrastrukturunu kifayət qədər inkişaf etməlidir. Həmin ölkələrin hökumətləri sahibkarlığı inkişaf etdirməyi öz qarşılarına məqsəd kimi qoysalar da, özəl sektora kömək və infrastrukturun yaradılması üzrə işlər son dərəcə ləng aparılır.

Bəzi inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin, məsələn, Avropa İttifaqı üzvlərinin və ABŞ-ın təcrübəsi göstərir ki, yenicə işə başlamış və ya çox gənc müəssisələrə diqqət kəskin sürətdə artırılmalıdır. Çox hallarda öz-özünə öyrənən sahibkar tam olaraq öz işini sahmanlamağa qatılır və onun ideyalarını həyata keçirmək üçün köməyə kəskin ehtiyacı olur.

Biznes-inkubatorlar, sənaye və texnoloji parklar kiçik və orta müəssisələrin effektiv aləti sayılırlarmı? Onların salamat qalması və inkişafı üçün hansı şəraiti təmin etmək zəruridir. Biznes-inkubatorların dayanıqlığı nədən asılıdır və bunun üçün hansı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Beynəlxalq təcrübəni ümumiləşdirməklə belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda texnoloji biznes-inkubatorun sənaye şəhərciyinin ərazisində yaradılması daha məqsədəuyğundur. Belə yanaşma biznes-inkubatorunda bazar iqtisadiyyatı şəraitində müstəqil fəaliyyətə hazırlanmış kiçik və orta müəssisələrin

sənaye şəhərciyində öz fəaliyyətinin davamı mümkünlüyünü nəzərə alır. Bu cür yerləşmə həmin infrastruktur obyektlərinin bir-birini tamamlamasına şərait yaradır.

Azərbaycan hökuməti tərəfindən qəbul edilən qərarlardan da görünür ki, innovasiya mərkəzləri qarşısında duran başlıca vəzifə kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin sürətli və effektiv inkişafa kömək etməkdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev martın 12-də Dənizkənarı Milli Parkda yeni istifadəyə verilmiş Bakı Biznes Mərkəzində "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda iştirak etmişdir. Konfransda qeyd olunmuşdur ki, 2009-cu ildən başlayaraq ölkə miqyasında "Elektron imza", "Elektron maliyyə", "Elektron sənəd dövriyyəsi", "Elektron bank", "Elektron sığorta" və digər elektron hökumət layihələri həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, 2004-2009-cu illər ərzində ümumi daxili məhsul (ÜDM) 2,8 dəfə, dövlət büdcəsinin gəlirləri 4,8 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı 3 dəfə, minimum pensiyanın məbləği 3,8 dəfə, minimum əməkhaqqı 6,3 dəfə artmış, 33 mindən artıq yeni müəssisə, 840 mindən artıq yeni iş yeri açılmış, yoxsulluğun səviyyəsi 4,1 dəfə azalaraq 11 faizə enmişdir. Bu nailiyyətlərin əldə olunmasında 2004-cü ildə qəbul edilmiş regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının müstəsna rolu olmuşdur. Proqram çərçivəsində aparılmış işlər regionlarda istehsal və sosial infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması sahəsində inqilabi dəyişikliklərə səbəb olmuş, vətəndaşların rifahını xarakterizə edən keyfiyyət göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır.

Ölkəmizin gücləndirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi, yeni texnologiyaların Azərbaycanda tətbiqi, Azərbaycanın bütün sahələrində müasirləşmə meyillərinin gücləndirilməsi, sahibkarlara əlavə dəstəyin verilməsi, kənd təsərrüfatının inkişafı, ərzaq təhlükəsizliyinin tam şəkildə təmin edilməsi,

bütün infrastruktur, sənaye və sosial infrastruktur layihələrinin icra edilməsi, - qısa desək, əsas istiqamətlər demək olar ki, bundan ibarətdir

İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ölkə prezidentinin müvafiq Fərmanına uyğun olaraq, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin bu sahədə mühüm addım olduğunu bildirib. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının daha da sürətləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında” 25 oktyabr 2007-ci il tarixli 2458 nömrəli Sərəncamı qəbul edilmişdir. Sərəncama əsasən ölkədə biznes mühitinin əlverişliliyinin daha da artırılması və biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədilə “bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Sahibkarlığın inkişafı və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində ölkədə aparılan islahatlar beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdir. 2008-ci ildə açıqlanan Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən hazırlanan və biznes mühitinin əlverişliliyi üzrə qiymətləndirməni özündə əks etdirən nüfuzlu “Doing Business” hesabatında Azərbaycan biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi sahəsində dünya üzrə Ən İslahatçı Ölkə elan edilmişdir.

Sahibkarlığın bazar infrastrukturunun yaradılması sahəsində ölkədə ilk sənaye şəhərçiyi, biznes inkubatorların, biznes mərkəzlər şəbəkəsinin yaradılması üzrə tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Hər şeydən əvvəl, onu qeyd edək ki, texnoloji biznes-inkubator sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanlara və elmi-texniki sahədə fəaliyyət göstərən iş adamlarına innovasiya fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi və yeni texnologiya əsasında istehsalın təşkili üzrə xüsusi müqavilə əsasında və güzəştli şərtlərlə çeşidli xidmətlər göstərir. Texnoloji biznes-inkubatorun seçilmiş müəssisələrlə münasibətləri xüsusi müqavilə əsasında tənzimlənir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsində bu strukturların yaradılmasının vahid mexanizmi mövcud deyil və onun yaradılması ölkənin inkişaf xüsusiyyətləri ilə

bağlı bir sıra amilləri nəzərə almağı tələb edir. Lakin bu heç də həmin strukturların yaradılmasının bütün hallar üçün ümumi olan cəhətlərini istisna etmir.

Hazırda Azərbaycanda biznes-inkubatorların yaradılmasının konseptual əsasları hazırlanmışdır. Bununla əlaqədar, ölkədə biznes-inkubatorlarının yaradılması istiqamətində Azərbaycanın elm və təhsil ocaqları, iş adamları və beynəlxalq təşkilatlar ilə müvafiq danışıqlar aparılır. Eyni zamanda, sahibkarlığın dəstəklənməsi modellərinin(sənaye şəhərciyi, biznes-inkubator, biznes mərkəzləri və s.) yaradılması ayrıca bənd kimi “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı Dövlət Proqramında (2008-2013-cü illər)” nəzərdə tutulmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, Azərbaycanda biznes-inkubatorlar və texnoloji mərkəzlər qarşısında duran vəzifələrin aşağıdakı təsnifatını məqsədəuyğun sayırıq:

- qabaqcıl texnologiyalardan istifadəyə yönəldilmiş yeni şirkətlərə kömək;
- ixtisaslı kadrlar üçün perspektiv işyerlərinin yaradılması;
- innovasiya fəaliyyəti nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına kömək;
- milli texnologiyaların, əmtəə və xidmətlərin inkişafının stimullaşdırılması;
- birbaşa xarici investisiyaların cəlb olunması və yerli müəssisələrin yaradılması;
- regional inkişafa kömək;
- ölkənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.

Hesab edirik ki, Azərbaycanda biznes-inkubatorların işinin uğurlu alınması üçün aşağıdakı ilkin şərtlərin olması zəruridir:

- inkubatorun maliyyə cəhətdən özünüödəməyə nail olması üçün ona kifayət qədər böyük bina verilməlidir;
- konkret sahələrdə firmalara inkubasiya xidmətinin göstərilməsi;
- ixrac yönümlü sahibkarlığın və müəssisələrin həvəsləndirilməsi üçün müxtəlif stimullaşdırma(maliyyə, vergi, inzibati) tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- xarici investisiyalar və beynəlxalq birgə müəssisələr üçün maksimum açıqlıq;

- texnologiyanın qiymətləndirilməsi əməliyyatlarının idarə edilməsi və s. məsələlərdən yaxşı baş çıxaran idarə edənlərin yüksək ixtisaslı komandasının mövcudluğu.

Inkubatorlarda işgüzar mühit iki mühüm amildən asılıdır: inkubatorun bilavasitə əhatəsində formalaşmış mühitdən və ölkədə və regionda yaranmış ümumi işgüzar mühitdən. Inkubator üçün yerin seçilməsi zamanı gələcəkdə onun uğurunun xeyli asılı olduğu bir sıra amilləri nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, müəssisələrə yardım göstərən çoxlu yerli mərkəzlər: biznesə kömək mərkəzləri, inkubatorlar, texnoparklar və s. konkret iqtisadi sektora yönəldilir ki, bu da çox vaxt təbii olaraq regionda mövcud olan resurs və kadrların bazasında formalaşır. Lakin hər bir müəssisə bilməlidir ki, bu cür yönüm və differensiasiya onun üçün nə dərəcədə vacibdir. Eyni zamanda, maliyyələşdirmə ilə məşğul olan orqanlar, yerli və regional hakimiyyət orqanları, eləcə də işgüzar dairələr inkubatora qəbul edilən şirkətlərin ölçüsü və ya məsələn, zəruri xidmətlər baxımından müxtəlif prioritetlərə malik ola bilər.

Azərbaycan dövlətinin ən mühüm məqsədlərindən biri Avropa strukturlarına inteqrasiya etməkdən ibarətdir. Buradan da əlverişli işgüzar mühitin həyati vacib kəsb etməsi meydana çıxır. Bu gün Azərbaycanın əsas vəzifələrindən biri investisiyaların diqqətini qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəltməkdən, eləcə də kiçik və orta sahibkarlarla transmilli korporasiyalar arasında franşiz və kooperasiya əlaqələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Apardığımız tədqiqatlar əsasında Azərbaycanda və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların təşkilinin və inkişafının nümunəvi metodikasını işləyib hazırlanmışdır. Bu metodikanın hazırlanmasında Rusiya Biznes inkubatorlar assosiasiyasının təcrübəsindən istifadə edilmişdir.

Bu metodika aşağıdakı mərhələlər nəzərə alınmaqla tərtib edilmişdir:

- 1 .Hazırlıq mərhələsi.
- 2 .Biznes-inkubatorlarının təşkili mərhələsi.
- 3 .Biznes-inkubatorlarının inkişaf mərhələsi.

Hazırlıq mərhələsində regionun əsas tələbi kiçik biznesin inkişafından, həmçinin kiçik sahibkarlığa kömək infrastrukturunun yaradılması və inkişafından ibarətdir. Bunu nəzərə alaraq, respublikada həyata keçirilməli olan tədbirlər anlamında regionda sahibkarlığın vəziyyətinin araşdırılması və inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi, o cümlədən regionlarda sahibkarlığın inkişaf proqramına uyğun olaraq biznes-inkubatorlarda təşkilati-maliyyə planlarının tərtibi əsas amil olaraq götürülməlidir. Biznes-inkubatorlarının hazırlıq mərhələsindən müxtəlif istiqamətlərdə aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar:

- 1.Tədqiqat: biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı proqramının işlənilib hazırlanması;
2. Metodika: biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı üçün bütün sənədlərin hazırlanması;
3. Təhsil: biznes-inkubator proqramları üzrə distansion təhsilin təşkili; biznes-inkubatorların təşkilinin təşəbbüskarları ilə dövlət idarəetmə orqanları üzvlərinin birgə seminarlarının keçirilməsi;
4. Təcrübə: təcrübəli ekspertlərlə məsləhətləşmələrin aparılması.

Biznes-inkubatorların təşkili mərhələsini həyata keçirməli olan tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1 .Ekspres strategiyaların işlənilib hazırlanması;
- 2 . Biznes-inkubatorların təşkili üçün biznes planların işlənilib hazırlanması;
- 3 . Biznes-inkubatorların təşkilatlanması.

Ekspres stretegiyaların hazırlanmasında fəaliyyət planı üç istiqamətdə aparılmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

- təşəbbüs qrupunun təşkili;
- maddi texniki bazanın və maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi;

- biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı barədə dövlət orqanları tərəfindən rəsmi sənədlərin qəbulu.

Respublikamızda ekspres strategiyaların hazırlanması üçün məsləhətləşmələr aparılmasını, dövlət orqanları tərəfindən təşkilati dəstək göstərilməsini, xarici investorların regionlara cəlb olunmasını məqsədəuyğun hesab edirik. Eyni zamanda, biznes-inkubatorların səmərəli formada təşkil edilməsi üçün lazımi qərarların hazırlanıb dövlət orqanlarına təqdim olunması vacib məsələlərdəndir.

Biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin formalaşmasının ölkəmi üçün xarakterik olan əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- kiçik sahibkarlığa kömək üzrə mövcud dövlət strukturlarına dayaq olmaq;
- bütün maraqlı təşkilatları cəlb etməklə tədris müəssisələrinə, elmi-tədqiqat institutlarına, dövlət və kommertiya müəssisələrinə köməklik göstərmək;
- kiçik sahibkarlığa kömək və onun inkişafı təcrübəsinin ölkənin rayon və şəhərlərinə yayılması.

Biznes-inkubatorlar sisteminin yaradılmasının əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- ilkin biznes-inkubatorların yaradılması üçün daha hazırlıqlı şəhər və rayonların müəyyən edilməsi;
- yaradılacaq biznes-inkubatorların rəhbər və menecerlərinin seçilməsi, hazırlanması və konsaltinq müşayiəti;
- potensial partnyorlar bazasında respublikanın əvvəlcə 12-13, daha sonra 18-22 şəhər və rayonlarında biznes-inkubatorların yaradılması;
- biznes-inkubatorların informasiya bazasının yaradılması və mövcud informasiya resurslarına qoşulması;
- biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin yaradılmasının ilkin mərhələlərinin maliyyələşdirilməsi və biznes-inkubatorun divarlarında işləyən yenicə işə başlamış sahibkarlara maliyyə-kredit köməyi texnologiyasının tətbiqi üçün vençur fondunun formalaşdırılması.

Biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin inkişafında üç əsas mərhələ ayırmağı məqsədəuyğun sayırıq. Proqramın ümumi davamətmə müddəti 36 aydır.

Birinci mərhələ. Davamətmə müddəti 6 aydır.

1. Ölkə rəhbərliyi və yaradılacaq biznes-inkubatorların partnyorları biznes-inkubatorların yaradılması işini nizamlayan birgə qərarlar işlənilib hazırlanır və qəbul edilir.

2. Əlaqələndirmə şurasının, ölkənin vençur fondunun biznes-inkubatorların resurs mərkəzinin və direktorluğunun yaradılması haqqında qərar işlənilib hazırlanır və qəbul edilir, bu proqramın reallaşdırılmasının hər bir mərhələsində maliyyələşdirmə texnologiyaları müəyyən edilir.

3. Yaradılacaq biznes-inkubatorların texniki-iqtisadi əsaslandırılması və nümunəvi əsasnamələr işlənilib hazırlanır və təsdiq edilir, müvafiq təsis sənədləri hazırlanır.

4. Texniki-iqtisadi əsaslandırmaların, təsis sənədlərinin ekspertizası aparılır və biznes-inkubatorların dövlət qeydiyyatı keçirilir.

5. Biznes-inkubatorlardan güzəştli vergitutmanı nəzərdə tutan qanun layihəsi işlənilib hazırlanır və Milli Məclisə çıxarılır.

6. Proqramın inkişafı üçün xarici resursların cəlb edilməsi üzrə iş aparılır (Azərbaycan Respublikası Əmək və məşğulluq Nazirliyi, İqtisadi inkişaf Nazirliyi yanında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu və s.).

7. Beynəlxalq təşkilatların vəsaitlərinin cəlb edilməsi üzrə iş aparılır.

8. Biznes-inkubatorların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi məsələləri üzrə biznes-inkubatorların partnyorlarının struktur nümayəndələri üçün seminar-yığıncaqlar seriyası keçirilir.

9 . Tədris müəssisələrindən birinin bazasında yaradılan biznes-inkubatorların rəhbər və menecerliyə namizədlərin hazırlanması həyata keçirilir.

10. Transfer texnologiyası metodlarının müəyyən edilməsi və onların irəlilətmələrinin maliyyələşdirmə mənbələrini aşkara çıxarmaq investisiya layihələri, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləri və s. üzrə kataloq hazırlanır.

İkinci mərhələ. Davamətmə müddəti 12 aydır.

1. Biznes-inkubatorların “birinci dalğasının” yaradılması. Bu mərhələdə müxtəlif tipli 6-10 biznes-inkubatorun yaradılması nəzərdə tutulur.

2. Ölkənin və onun ayrı-ayrı regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə prioritet istiqamətləri nəzərə alınmaqla yaradılmış biznes-inkubatorlara sahibkarın müsabiqə seçkisinin aparılması.

3. Biznes-inkubatorlarda yerləşdirmək üçün seçilmiş sahibkar layihələrinin inkubasiyalaşma prosesinin aparılması modelinin müəyyən edilməsi.

4. Ölkənin vençur fondundan sahibkarlıq layihələrinin maliyyələşdirilməsinin həyata keçirilməsi, investisiya layihələrinin inkişafı üçün kommersiya banklarının və xarici investorların resurslarının cəlb edilməsi.

5. Təcrübənin yayılması.

Üçüncü mərhələ. Davamətmə müddəti-18 ay. Bu mərhələdə ölkənin şəhər və rayonlarında 30-35-dən az olmayaraq biznes-inkubatorların yaradılması planlaşdırılır(daha doğrusu, “ikinci dalğa”). Həmin vaxta qədər “birinci dalğanın” biznes-inkubatorları özünüödəməyə keçməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının gələcək iqtisadi inkişafının daha çox asılı olduğu təşkilati amil, fikrimizcə, müxtəlif istehsal sferalarında innovasiya sahibkarlığına kömək və onun inkişafı üzrə daha effektiv iqtisadi modellərdən biri kimi biznes-inkubatorlardan istifadə imkanı sayılır. Uğurlu innovasiya inkişafının mühüm şərtlərindən biri zəruri infrastrukturun yaradılması hesab edilir. Bir tərəfdən, sənayenin yeni texnologiyalara ehtiyacı vardır, digər tərəfdən isə, öz tətbiqini tapmayan yeni imkanlar seriyası açılır. “İdeya-işlənib hazırlanma-istehsal-satış” zəncirinin uğurla başa çatması üçün belə inkişafa kömək infrastrukturunun ardıcıl olaraq qurulması zəruridir. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycanda biznes-

inkubator sistemi onun ayrı-ayrı regionlarında texnologiyaların və texnopolislərin yaradılması üçün baza kimi çıxış etməli, yaradılmış biznes-inkubatorlar isə bu strukturların nüvəsi rolunda çıxış etməlidirlər.

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasında biznes-inkubatorlar sisteminin formalaşması Proqramının elmi-metodiki təminatının işlənilib hazırlanması üçün bizim tərəfimizdən iri miqyaslı tədqiqatlar aparılmış, ayrı-ayrı regionlarda biznes-inkubatorlar sisteminin yaradılması üzrə metodiki tövsiyələr işlənilib hazırlanmış, biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin ayrı-ayrı regionların sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsirinin müəyyən edilməsi üzrə təkliflər verilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq 3 proqnoz variantı işlənmişdir ki, bu da 5 sayılı cədvəldə öz əksini tapmışdır .

Cədvəl 5.

**2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi
inkişafına biznes-inkubatorlar sisteminin təsiri**

Sıra №	Göstəricilər	2014-cü ilin sonuna		
		I variant	II variant	III variant
I	.Kiçik biznes müəssisələrinin say proqnozu			
	Biznes-inkubatorların proqnozlaşdırılan sayı	-	10-12	20
	Bİ-lər sistemi vasitəsilə kiçik biznes müəssisələrinin proqnozlaşdırılan sayı	-	759	1380
II	Kiçik biznesdə yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri			
	Yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri, cəmi	22468	24480	11468
	Bİ nəzərə alınmaqla kiçik biznes müəssisələrində yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri	7494	28842	52440
III	Bİznes inkubatorlar sisteminin ölkənin sosial – iqtisadi vəziyyətinə təsiri			
	ÜDM-in formalaşmasında 1 işçi yerinin payı, (manatla)	993	993	993
	Yaradılacaq bucaq yeni iş yerlərindən ÜDM artımı, mln manat	7,44	9,43	11,42
	Yaradılacaq yeni iş yerlərində ÜDM artımı, faizlə	0,8	1,02	1,24

Cədvəldə göstərilən rəqəmləri əsaslandırmaq üçün aşağıdakı düsturu tərtib edə bilərik:

$$Z_{iy} = B_i * H_k * I_s$$

Z_{iy} - Biznes inkubatorların təşkili nəticəsində acıla biləcək iş yerlərinin ümumi sayı;

B_i - Biznes inkubatorların proqnozlaşdırılan sayı;

H_k - Hər bir biznes inkubatorada hazırlana biləcək kiçik müəssisələrin sayı;

I_s - Kiçik müəssisələrdə işləyəcək işçilərin sayı (orta hesabla)

Fəsil III. Biznesdə innovasiya yönümlü inkişafın əsas istiqamətləri

3.1.İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi

İqtisadiyyatın inkişafının innovasiya mərhələsinin əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sistemində səmərəli inteqrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivə ölkədə dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir. Bunlara ölkənin malik olduğu iqtisadi potensialın gücləndirilməsi və bu potensialın kompleks şə- kildə səmərəli reallaşdırılması, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi (neftdən asılı olmayan güclü Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşdırılması), hər bir regionun malik olduğu potensialdan tam və səmərəli istifadə olunması və onların inkişafının tarazlaşdırılması, çoxlu sayda yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yaradılması, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sosial xidmətlərin həcmi, keyfiyyətinin və ünvanlılığının əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, yoxsulluğun azaldılması kimi vəzifələri aid etmək olar

Mülkiyyət formaları üzrə innovasiya bazarının strukturu müxtəlif təşkilati hüquqi formaya malik subyektlər arasında yeniliklərin mübadiləsini əks etdirir. Bu isə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə dövlət siyasətinin aşağıdakı əsas istiqamətlərini qabaqcadan müəyyən etməyə imkan verir:

- vençur kapitalına malik kiçik innovasiyalı müəssisə və təşkilatlara dövlət köməyinə dair tədbirlər;

- dövlət sektorundan özəl sektora texnoloji transfer şərtləri;

- innovasiya fəaliyyətinin normativ hüquqi tənzimlənməsi.

Innovasiya fəaliyyətinin məqsədləri, həyata keçirilməsi üsulları, forma və müddətləri hər şeydən əvvəl ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinin və bütövlükdə cəmiyyətin resurs imkanları ilə müəyyən olunmalıdır. Innovasiya fəaliyyətinin gedişində təsərrüfat subyektləri tərəfindən seçilən məqsədlərin məcmusu və onların

həyata keçirilməsi fərz edilən üsullar yeniliklərin reallaşdırılması üzrə onların innovasiya siyasətini müəyyən edir.

Innovasiya fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətindən və ümumi iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq bazar münasibətlərinin iştirakçısı gözlənilən nəticəni təmin etməli olan maliyyə metodlarının məcmusunu müəyyən etməlidir. Innovasiya inkişafının stimullaşdırılması baş verən təşkilati xarakter və tədbirlərdə daha böyük effekt idarəetmə iyerarxiyasının bütöv səviyyələrində təşkilati tədbirlərin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi zamanı əldə olunur. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsinin əlverişli olacağı şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Əlverişlilik dərəcəsi xalis mənfəətin ölçüsü ilə müəyyən oluna bilər. Əksər hallarda innovasiyanın kommertiya reallaşdırılmasının məqsədəuyğunluğu və onun iqtisadi effektivliyi sahibkar tərəfindən innovasiya məhsulunun satışı zamanı müəssisənin gəlirləri və müəssisənin öz istehsalında yeniliyin inhisar reallaşdırılmasından ala biləcəyi gəlirlərin əldə olunmamış məbləği arasında fərqi müəyyən etmək yolu ilə təyin edilir. Bu kəmiyyət bazarda konyuktur dəyişiklikləri şəraitində fasiləli xarakter daşıyır. Innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması dövlət idarəetmə orqanlarının vəzifəsi sayılır.

Dövlətin innovasiya siyasəti cəmiyyətin sosial-iqtisadi strategiyası ilə müəyyən edilən məqsədyönlülükdən əlavə dünya bazarında milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi səviyyəsinin yüksəldilməsi vəzifələri ilə innovasiya prosesinə cəlb edilən bütün iştirakçıların maraqlarının uzlaşmasını təmin etməlidir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi sübut edir ki, qlobal rəqabət şəraitində iqtisadiyyatın dayanıqlı artımı istehsala yeni texnologiya və işləmələrin yüksək tətbiq səviyyəsi ilə şərtlənir.

Bütün innovasiya cəhətdən aktiv olan ölkələrə xas olan ümumi cəhətləri aşağıdakı kimi ayırmaq olar:

- Həm müəyyən innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsində, həm də bütövlükdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafında dövlətin güclü rolu;

- İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafına kömək edən dayanıqlı hüquqi baza.

Xaricdə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının dolayı metodlarının təhlili göstərirki, innovasiya inkişafının əsasında elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləri üzrə vergitutma mexanizmlərinin reallaşdırılması vasitəsilə stimullaşdırıcı vergi sisteminin formalaşması sayılır. Xaricdə innovasiya proseslərinə kömək üzrə tədbirlərin və onların reallaşdırılması üçün istifadə olunan mexanizmlərin tətbiqi zamanı dövlət orqanlarının rəhbər tutduğu prinsiplər xeyli maraq doğurur.

Azərbaycan iqtisadiyyatının qarşıya qoyduğu tələblərə daha düzgün cavab verən metodlar aşağıdakılar sayılır:

- Vergi stimullaşdırılması-elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işlərinə xərclər ölçüsündə mənfəət vergisindən güzəştlər.
- Aşağı dərəcələrlə mənfəətin tutulması.
- Amortizasiya siyasəti vasitəsilə stimullaşdırma.

Xarici təcrübədə milli maraqlara çatmaq məqsədilə innovasiya fəaliyyətinə kömək və onun dövlət stimullaşdırılması tədbirlərinin müxtəlifliyinə tez-tez rast gəlinir. Xarici ölkələrin təcrübəsində əsas nəticə ondan ibarətdirki, iqtisadiyyatın yüksək aktivliyi elmi-texniki bazarda, milli prioritetlərin müəyyən edilməsində dövlətin aparıcı rolu ilə və stimullaşdırma mexanizmləri sistemi vasitəsilə dövlətin innovasiya inkişafı prosesinə fəal təsiri ilə təmin olunur. Belə ki, əgər yeni texnoloji səviyyədə bütün istehsal sahələrinin texniki cəhətdən yenidən qurulması və innovasiya tətbiqinin fəallaşdırılması məqsəd sayılırsa, onda iqtisadiyyatın bütün sferalarına bərabər surətdə yayılan ümumi qərarlar kifayətdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu halda əlavə güclü inkişafı hazırda da daha çox investisiya cəlbediciliyinə malik sahələr alacaqdır. Investisiya üçün daha riskli olan yüksək texnologiyaya malik sahələr kifayət qədər investisiya sahələri almadıqlarına görə gələcək inkişaf üçün zəruri maliyyə əsasına malik olmayacaqlar. Odur ki, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sistemi iqtisadiyyat sahəsində dövlətin

qarşıya qoyduğu iki məsələnin həllinə kömək etməlidir: innovasiya tətbiqinin ümumi aktivləşdirilməsi və dünya bazarına çıxış perspektivləri nəzərə alınmaqla iqtisadiyyatın yüksək texnoloji sektorlarının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.

Bütövlükdə əmtəə bazarlarında reallaşdırma probleminin kəskinləşməsi iş rəqabət səviyyəsinin artımı innovasiya bazarında təkliflərinin miqdarının yüksəlməsinə və əməliyyatların artmasına gətirib çıxarır. Ona görə də bazar şəraitində təsərrüfat subyektləri innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini yüksəltmək məqsədilə innovasiya fəaliyyətini müəssisənin strateji inkişaf məqsədləri ilə inteqrasiya etməlidir.

Strateji və innovasiya fəaliyyətinin meydana çıxmasına təsərrüfat subyektlərinin idarəetmə sisteminin xarici mühit şəraitinin mürəkkəbləşməsinə doğru təkamül kimi baxmaq lazımdır. Innovasiyanın tətbiqinə rəğmən qərar qəbul edərkən xarici mühitin təhlili, resursların yerləşdirilməsi və korporativ strategiya kimi strateji amilləri nəzərə almaq lazımdır.

Yeni texnologiyaların inkişafı strateji qərarların qəbul edilməsi prosesində aktual istiqamət sayılır. Belə ki, strategiyanın reallaşdırılması, bir qayda olaraq, müəssisənin fəaliyyətində dəyişikliklərə, məsələn, yeni məhsulların işlənməsinə və bazara çıxarılmasına və ya yeni texnologiyaların mənimsənilməsinə gətirib çıxarır. Lakin hər hansı dəyişikliklər innovasiyalar sayılır.

Beləliklə, hazırda innovasiyalar müəssisənin perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir və beləliklə də müəssisənin innovasiya və strateji fəaliyyəti bazarın inkişafı ilə tam inteqrasiya olunur. Müəssisənin idarə olunması prosesində strateji və innovasiya menecmenti funksiyalarının ümumiləşdirilməsi əsasında və xarici bazar mühitinin, eləcə də məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə bütün amillərin öz vaxtında uçotu vasitəsilə dünya iqtisadiyyatının effektivliyin əldə olunmasına əsaslanan innovasiya tipli inkişafa keçid meyilləri nəzərə alınmaqla innovasiya(idarəetmə) yönümlü idarəetmə statusunun yüksəldilməsi və onun funksional səviyyədə korporativ səviyyəyə

keçirilməsi zəruridir. İqtisadi artım və inkişaf amili kimi yeni texnologiyaların rolunun gücləndirilməsi şəraitində innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması öz funksional vəzifə deyil ümumi strateji məqsəd olmalıdır.

Beləliklə, elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işlərinin dövlət maliyyələşdirilməsi daha çox müvafiq nəticələrin alınmasına deyil, elmi-tədqiqat təşkilatlarının mövcud infrastrukturuna kömək göstərilməsinə yönəldilmişdir. Bütövlükdə mikro səviyyədə ölkə və regional innovasiya strategiyalarının reallaşdırılmasını təmin edən müəssisə səviyyəsində innovasiya fəaliyyətinin inkişafını fəallaşdıran innovasiya mexanizmləri sistemi aşağıdakı 3 qrupda təsəvvür etmək olar:

- İşlənmə və tətbiq mexanizmləri;
- Təşkilati mexanizmlər;
- İntellektual mülkiyyət müdafiəsi mexanizmləri.

Son illər Azərbaycanda elmi-tədqiqatlarda və texniki işləmələrə məsrəflər xeyli azaldılmışdır. Bu zaman elmi-tədqiqatlara və işləmələrə mövcud dövlət xərcləri kommersiya cəhətdən perspektivli tətbiqi tədqiqatların ziyanına olaraq etibarlı fundamental tədqiqatlara daha böyük kömək siyasətin prioritet istiqamətlərinə uyğun olub-olmamasından asılı olmayaraq mövcud elmi-tədqiqat institutlarının subsidiyalaşdırılmasına yönəldilmişdir.

3.2. Biznes inkubatorların inkişafı üzrə proqramların iqtisadi əsaslandırılması

Biznes-inkubator innovasiya firmalarının biznesinin inkişafında onların salamatlı-ğının təmin olunması və uzunmüddətli artımı üçün birbaşa iştirak etmək yolu ilə artımını təmin edə bilər. Bu prosesin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

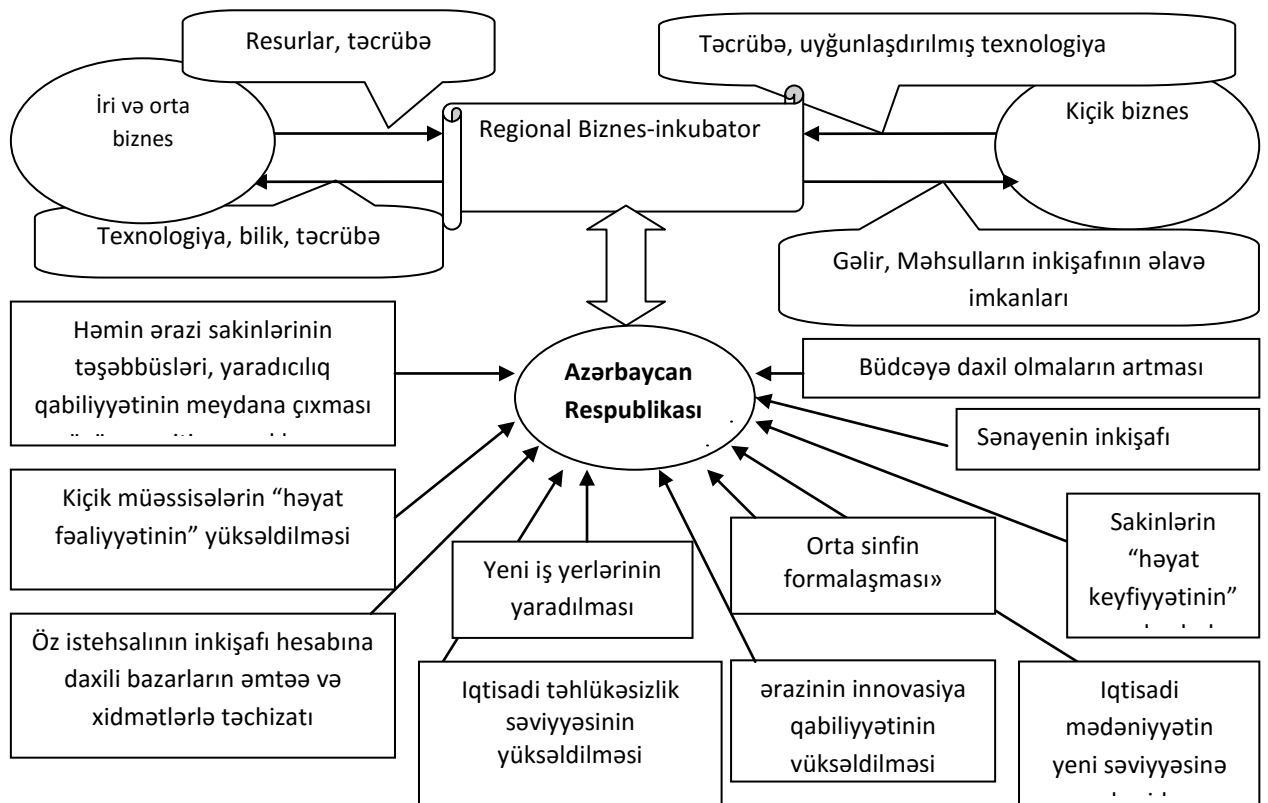
1. Ali təhsil müəssisələrinin ərazisində, istehsal obyektinin baş sahələrində və ya digər üstünlük təşkil edən yerlərdə strateji əhəmiyyətli ərazilərdə kiçik biznesin (orta biznesin) innovasiya biznes inkubatorlarının yaradılması.

2. Biznes-inkubatorlar çərçivəsində resurs mərkəzinin yaradılması və ona köməklik göstərilməsi.

3. Perspektiv şirkətlərin və institutlarda, universitetlərdə, digər elmi təşkilatlarda layihələrin müəyyən edilməsi və axtarışı.

4. Biznes-inkubatorların fəaliyyətinin onların təşkilatçılarının təsiri altında yerləşən strateji investorların axtarışı yolu ilə və ya onların fəaliyyətinin start fazasından xüsusi vençur fondunun yaradılması yolu ilə maliyyələşdirilməsinin təmin olunması.

Tədqiqat nəticəsində biznes-inkubator prosesi modeli işlənib hazırlanmışdır və onun respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərmişdir (sxem 2).

Sxem 3. Azərbaycan Respublikasında biznes-inkubasiya prosesi modeli və onun ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsiri (24,12)

Biznes-inkubator çərçivəsində kiçik biznesin, sənayenin, tədqiqat və tədris institutlarının və bütövlükdə respublikanın maraqlarının uzlaşdırılmasına nail olunur. Biznes-inkubator mexanizmi vasitəsilə müəssisələr özünün malik olduğu resurslardan istifadə nəticəsində gəlir əldə edə bilirlər.

Müəssisələr ali təhsil məktəbləri, elmi-tədqiqat institutları kiçik sahibkarlıqda tədqiqatı bitirmək və onların əsasında yeni texnika, texnologiya və materiallar üçün öz mütəxəssislərinə şərait təqdim etmək imkanı alırlar.

Biznes inkubatorlarda birgə fəaliyyət kiçik firmalara ərazinin elmi-texniki və istehsal potensialından onun elmi kadrlarından və maddi bazasından istifadə etməklə yeni texnologiyaların tətbiqini sürətləndirməyə, buraxılan məmulatların rəqabət qabiliyyətini yüksəltməyə, elmi-texniki və təcrübi konstruktor işlərinin aparılmasına xərcləri azaltmağa imkan verir. Nəticədə kiçik biznesdə əlavə iş yerləri, yeni məhsullar, xidmət və texnologiyalar yaranır, ayrı-ayrı regionların nüfuzu yüksəlir, əlavə kapital cəlb olunur, sosial infrastruktur təkmilləşir, təhsil və elmin inkişafı stimullaşdırılır.

Prespektivdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərəcək inkubatorların böyük əksəriyyəti ikinci variantla işləməsi məqsədə uyğun sayılır. Daha doğrusu, öz ərazilərinə o şirkətləri buraxırlar ki, onlar icarə haqqını ödəmək qabiliyyətində olsunlar. İkinci modeldə icarə haqları sistemi klub haqları sisteminə transformasiya olunur. Buna görə şirkət nəinki, biznes-inkubatorlarından total kömək alır, həm də onun gələcək mövcudluğu təmin olunur. Bu cür klublarda o şirkətlər düşəcəkdir ki, onlar nəinki öz haqlarını ödəməyə hazırdırlar, həm də biznesin inkişafı üçün texnoloji və perspektiv potensiallara malikdirlər.

Kiçik sənaye müəssisələrinin müasir şəraitdə həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün böyük potensiala malik olan və mühüm əhəmiyyət kəsb edən təşkilati forması biznes-inkubasiyalaşma sayılır. Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, müvafiq şəkildə və müvafiq formalarda aparılan biznes-inkubasiyalaşma prosesi öz-özlüyündə kiçik müəssisələrin yaradılması və iş

rejiminə çıxması proseslərini 7-22 dəfə intensivləşdirir. Əgər yeni biznesin təşkilini lokal müstəqil əsasda və biznes-inkubatorlarda artım əsasında müqayisə etsək, onda həmin biznesin uğursuzluq halları aşağıdakı nisbətdə olacaqdır: müstəqil yeni bizneslərin salamatlıq şansları 1-2:8 nisbətində olduğu halda, inkubasiyalaşmış bizneslər üçün bu nisbət 85-95 faizə bərabər olacaqdır. Bu zaman biznes-inkubasiyalaşma iki paralel məsələni, həll edə bilər və həll etməlidirlər. Bir tərəfdən, o, yeni kiçik müəssisələrin yaradılması və inkişafına rəğmən yeni imkanlar verir, digər tərəfdən isə, artıq mövcud olan, qeyri-effektiv strukturların sağlamlaşdırılması baxımından xeyli məhsuldar sayılır.

Sahibkarlığın effektiv inkişafı üçün ilk növbədə, hakimiyyətin icraedici və qanunvericilik sütunlarının bütün istiqamətləri üzrə kiçik sahibkarlığa köməyin müvafiq tədbirlər kompleksi zəruridir. Tədqiqatlar göstərir ki, kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi infrastruktur elementləri vasitəsilə reallaşdırılır:

- Sahibkarlığa Kömək Milli fondu , “bir pəncərə sistemi”,
- maliyyə kredit resurslarının mənbələri,
- vergi güzəştləri,
- güzəştli kreditlərin verilməsi və s.

Azərbaycan Respublikasında innovasiya sahibkarlığı sferasının təhlili göstərdi ki, kiçik innovasiya sahibkarlığının aktivləşməsi ilk növbədə onun inkişafını və bu sahibkarlığa kömək infrastrukturunun formalaşmasını və inkişafını tələb edir.

Ölkədə ərazinin innovasiya sahibkarlığına kömək üzrə mövcud strukturların: innovasiya texnoloji mərkəzlərin, servis firmalarına malik texnoparkların (konsaltinq, texnoloji audit və s.), innovasiya firmalarının biznes-inkubatorlarının, texnologiyanın transfer mərkəzlərinin, vençur fondlarının, innovasiya sərgi komplekslərinin müqayisəli təhlili aparılmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığının inkişaf amillərinin aşkara çıxarılan şərtlərinə daha böyük dərəcədə kiçik sahibkarlıq inkubatorlarının yaradılması cavab verir. Biznes inkubatorların isə əsas məqsədi

kiçik sahibkarlığın yeni işə başlamış və artıq mövcud olan subyektlərinə, yəni texnologiyalar və elmi-texniki xarakterli yeniliklər hazırlayan və istifadə edən subyektlərə kömək etməkdir .

Kiçik innovasiya sahibkarlığına köməyin innovasiya strukturu elmi-texniki işləmələr və istehsal, elm tutumlu məhsulun hazırlanması və satışı arasındakı əlaqələndirici sahə sayılır. Kiçik innovasiya sahibkarlığına kömək infrastrukturunun formalaşmasında məqsəd müxtəlif istiqamətlər üzrə kiçik müəssisələrə kompleks köməyin təmin edilməsi əsasında onların fəaliyyəti üçün optimal şəraitin yaradılması sayılır.

Azərbaycan Respublikasında kiçik innovasiya biznesinin yaradılması problemlərinin əksər hissəsinin həll olunması ölkədə effektiv işləyən Biznes inkubatorun yaradılmasına kömək edəcəkdir.

Kifayət miqdarda biznes-inkubatorun meydana çıxması kiçik innovasiya firmalarının “yetişdirilməsi” üçün stimül olacaqdır, çünki biznes-inkubatorlar kiçik sahibkarlar və digər sahə strukturlar arasında əlaqələndirici rolu yerinə yetirir.

Biznes-inkubatorun yaradılması metodikası dedikdə, biz ilk növbədə biznes inkubatorların formalaşması alqaritminin, məntiqi sxeminin və strukturunun işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tuturuq. İnnovasiya sahibkarlığına müxtəlif kömək formalarının təhlili əsasında bizim tərəfimizdən kiçik biznesin innovasiya fəaliyyətinin təşkilatın metodik mexanizmi işlənilib hazırlanmışdır. Bu isə Bİ-nin geniş yayılması üçün bütün zəruri şərtlərin yaradılması deməkdir.

Hakimiyyət və idarəetmə orqanları ilə, banklarla, konsaltinq firmalar ilə, ali təhsil müəssisələri ilə, iri sahibkarlıq strukturları ilə işgüzar əlaqə istiqamətlərinin və formalarının müəyyən olunması.

Biznes-inkubatorun yaradılmasının təklif olunan alqaritminin reallaşdırılması artıq ölkəmizdə mövcud olan biznes-inkubatorların yaradılması üzrə malik olduğumuz təcrübə nəzərə alınmaqla, eləcə də ayrı regionlarda artıq işləyən kiçik

firmaların bazara daxil olması probleminin həll olunması təcrübəsi nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Kiçik innovasiya sahibkarlığının konkret problemlərini öyrənmək sahəsində bizim tərəfimizdən biznes-inkubatorun fəaliyyət göstərməsinin məntiqi sxemi təklif olunur:

1. Biznes-inkubator tipinin müəyyən edilməsi və biznes-inkubatorun yerləşmə sahəsinə tələbatının qiymətləndirilməsi məqsədilə biznes-inkubator xidmətinə respublikanın tələbinin qabaqcadan tədqiqi.

2. Biznes-inkubatorun kiçik müəssisələrə təqdim etdiyi xidmətlər sisteminin formalaşdırılması biznes-inkubatorada müştəri xidmət sistemi kiçik müəssisələrin tələbatı və göstərilən xidmətlərin əsas növlərinin reallaşdırılmasının təşkilati-iqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qurulur.

3. Biznes-inkubator yaradıla bilən mövcud sahələrin, onların istifadəsi mümkün olan iqtisadi şəraitin aşkara çıxarılması.

4. Biznes-inkubatorun əsas vəzifəsi sahibkar üçün psixoloji cəhətdən əlverişli işgüzar atmosferin yaradılması sayılır.

Biznes-inkubator strukturunun formalaşdırılması onun məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq baş verir və onun tərəfindən göstərilən xidmətlərin dəsti və keyfiyyəti ilə müəyyən edilir. İstənilən biznes-inkubatorunun strukturunda üç əsas struktur blok iştirak edir(Cədvəl 6).

Cədvəl 6. Biznes-inkubatorun kiçik müəssisələrlə qarşılıqlı təsirinin baza sxemi

Baza sxemləri	
I variant	II variant
<p>Biznes-inkubator və kiçik müəssisələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə müqavilə əsasında qurulur. Müqavilənin şərtlərinə görə biznes-inkubator güzəştli qiymətlərlə xidmət etmək yolu ilə kiçik müəssisəyə köməklik göstərir. Biznes-inkubatorun tərkibindən çıxdığı halda indeksləşdirilmiş xidmət dəyərini ödəyir. Kiçik müəssisənin fəaliyyətinə operativ nəzarəti həyata keçirmək üçün biznes-inkubator səhminin operativ (yoxlanılmayan) paketinə malik olmalıdır</p>	<p>Biznes-inkubator holdinq şirkəti prinsipi üzrə işləyir. Bu zaman o tərkibinə daxil olan kiçik müəssisənin nəzarət səhm paketinə malik olur. biznes-inkubatorun tərkibinə çıxarkən kiçik müəssisə biznes-inkubatordan bütün nəzarət paketini və ya əvvəlcədən müvafiq müqavilədə razılaşdırılmış şərtlərə görə onun bir hissəsi alır.</p>

Fikrimizcə, innovasiya biznesinin aktivləşdirilməsinin əsas şərti qeyri-texnoloji Bİ-nin ərazisində ümumi və ya ixtisaslaşdırılmış tipdə inkubatorun yaradılması sayılır və bu tip inkubatorlar innovasiya sahibkarlığına dövlət köməyinin real alətinə çevrilir.

3.3. Neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf istiqamətləri

Azərbaycanın neft-qaz sənayesində işgüzar fəallıq strategiyası kimi bir neçə strategiyanın kombinasiyası çıxış edir. Beləki, sahənin iqtisadi inkişaf strategiyasının bazar, planlaşdırma, nəzarət, yüksəliş, marketinq, xarici bazara çıxmaq növləri fəqləndirilir. Bütün bunlar isə öz praktiki həllini Azərbaycanın neft strategiyasında tapmışdır.

Azərbaycanın neft strategiyası sahənin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin həm yaxın, həm də uzaq perspektivlərdəki məqsəd və strategiyasının müəyyən olunmasını özündə əks etdirir. Sahənin məqsədi onun iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərinin konsepsiyasını müəyyən edir. Strategiya isə müəyyən edilmiş

məqsədə nail olmaq üçünə saslandırılmış tədbir və proqramların işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutur. Bu zaman sahənin elmi-texniki potensialı və onun istehsal -satış imkanları nəzərə alınır. Belə ki, neft-qaz sənayesinin işgüzar strategiyasının işlənilib hazırlanması aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- neft-qaz sənayesinin və onun ayrı-ayrı struktur bölmələrinin strateji məqsəd və vəzifələrinin formalaşdırılmasını və əsaslandırılmasını;
- neft-qaz sənayesinin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin güclü (müsbət) və zəif (qüsur) tərəflərinin müəyyənləşdirilməsini və araşdırılmasını;
- neft-qaz sənayesinin mövcud və gələcəkdə mümkün olacaq istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin son nəticələrinin qiymətləndirilməsini;
- neft-qaz sənayesinin mikro və makromühitinin təhlilini, öyrənilməsini və praktikada ondan geniş istifadə olunmasını;
- neft-qaz sənayesinin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin inkişaf alternativlərinin müəyyənləşdirilməsini;
- neft-qaz sənayesinin illik büdcəsinin tərtib edilməsini.

Məqsədin müəyyənləşdirilməsi - konkret idarəetmə səviyyəsində idarəçilik qərarlarının qəbul edilməsi deməkdir. Bu, müvafiq strateji vəzifələrin işlənilib hazırlanmasını tələb edir.

Neft-qaz sənayesinin ümumi və spesifik məqsədləri fərqləndirilir. Ümumi məqsədlər sahənin gələcək dövrlərdəki inkişaf perspektivlərini özündə əks etdirir. Neft-qaz sənayesinin ümumi məqsədini müəyyən etmək üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir:

- Sahənin optimal rəqibinin müəyyən edilməsi üzrə: satış həcmimin artma tempi; mənfəət norması və istehsalın rentabellik səviyyəsi, gəlir, kapitalın strukturu; əmək haqqının ödənilməsi fondunun həcmi, məhsulun rəqabət qabiliyyəti;
- Sahənin dayanıqlı vəziyyətinin, pozisiyasının təmin edilməsi üzrə: elmi-tədqiqat işlərinin həyata keçirilməsinə və yeni növ məhsulların işlənilib

hazırlanmasına sərf edilən xərclərin məbləği, sosial məsələlərin həllinə yönəldilən vəsaitin həcmi və s.;

- Sahənin yeni fəaliyyət növünün və inkişaf istiqamətinin işlənib hazırlanması üzrə: sahənin struktur siyasətinin işlənib hazırlanması, yeni məhsul növlərinin yaradılması və mənimsənilməsi; səhmlərin həcmnin müəyyən edilməsi.

Neft-qaz sənayesinin spesifik məqsədlərinə aşağıdakılar aiddir:

- sahənin hər bir struktur bölməsi üzrə rentabelliğin təmin edilməsi üzrə məqsədlər;
- elmi-tədqiqat işləri üzrə məqsədlər;
- məhsul satışı üzrə məqsədlər;
- istehsal üzrə məqsədlər.

Bütövlükdə sahənin strategiyasının işlənib hazırlanması yuxarı idarəetmə pillələrində və aşağıdakı məsələlərin həllinə xidmət edir:

- ARDNŞ-nin strateji məqsədinin işlənib hazırlanması-uzun dövr ərzində ARDNŞ-nin iqtisadi inkişafının ümumi istiqamətlərini müəyyən edir və iri miqyaslı vəzifələrin həllini nəzərdə tutur. Müasir dövrdə ARDNŞ-nin strateji məqsədi istehsalın və ictimai həyatın bütün tərəflərinin kökündən yeniləşdirilməsinə yönəldilmişdir.
- ARDNŞ-nin mövcud imkanlarının ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi- ən yeni texnika və ondan maksimum istifadə əsasında istehsalın intensivləşdirilməsinin və şirkətin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinin mühüm zəminidir.
- ARDNŞ-nin marketinq fəaliyyəti sahəsindəki meyllin təhlili -aşkar edilmiş qüsurları aradan qaldırmağa və bu sahədəki ehtiyatlardan istifadəyə yönəldilən qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsinə imkan verir.
- ARDNŞ-nin strateji strategiyasının alternativ yolunun, istiqamətinin qiymətləndirilməsi-bu və ya digər istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini həyata

keçirmək üçün mövcud xərclərin sərf olunmasının iqtisadi cəhətdən nə dərəcədə əlverişli olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsi zəruriliyindən doğur.

- perspektiv dövr üçün strategiyanın müəyyənləşdirilməsi-hökumət tərəfindən sahədə iqtisadi və sosial inkişafın istiqamətləri əsasında ARDNŞ ilə xarici dövlətlər arasında bağlanmış kontraktları nəzərə almaqla işlənib hazırlanır.
- operativ proqramların və onlara müvafiq büdcələrin işlənib hazırlanması-istehsal prosesinin bütün pillələrinin fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinə və uzlaşdırılmasına, bütün istehsal bölmələrinin mümkün ola biləcək fasilələrinin qarşısını almağa, ahəngdar işin məhsul buraxılışının bərqərarlılığının təmin etməyə və s. imkan verir.
- konkret meyarların vasitəsi ilə ARDNŞ-nin istehsal fəaliyyətinin son nəticələrinin qiymətləndirilməsi- sahənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətindəki müsbət və qüsur cəhətləri aşkar etməyə və sahənin iqtisadi inkişafına dair düzgün idarəetmə qərarların qəbul edilməsinə imkan verir.
- Neft-qaz sənayesinin innovasiyon fəaliyyəti elmi-texniki, intellektual potensialı səfərbər edərək, sənaye istehsalının səmərəliliyinin və digər iqtisadi inkişafa nail olmaları əhatə edən, özündə birləşdirən kompleks təşkili, texniki, iqtisadi və sosial tədbirlər sistemidir. Məhsuldar və prosesli olmaqla texnoloji innovasiya hər iki istiqamətdə sənayedə əhəmiyyətini nümayiş etdirə bilər. Sahə elminin vəziyyəti indiki elmi-tədqiqat işlərinə, layihə-konstruktor işləmələrinə və innovasiyon fəaliyyətlərə olan tələblərə cavab vermir. Laborator avadanlıqlarının fiziki və mənəvi aşınması müasir elmi-texniki tədqiqatların aparılmasına imkan vermir. Bu baxımdan son illərdə sənayedə prinsipial olaraq texnoloji yeniləşmə, yeni radikal məhsuldar innovasiya prosesi həyata keçirilir. Məlum faktdır ki, Xəzərin yeni neftli strukturlarının mənimsənilməsinin texnoloji və iqtisadi strategiyası innovasiyon nailiyyətlər sferasına cərəyan edir. Lakin bununla yanaşı

qətiyyətlə demək olmaz ki, yeni yataqların işlənməsində konsersium tərəfdarları tamılıqla ən müasir və qabaqcıl texnologiyaları tətbiq edirlər. Digər tərəfdən isə onların tətbiq etdiyi innovasiyalar respublikanın hüdudları kənarında yaranır və istehsal edilir. Bu baxımdan neft-qaz sənayesində innovasiyaların yaranışı və böyük dövriyyədə çıxışı təşkil edilməlidir. Beləki, milli neft-qaz sənayesində innovatika sahəsində elmi axtarışların genişləndirilməsi, elmi tərəqqinin sürətləndirilməsi innovasiyaların kommersiyalanması, bazarda əmtəə kimi çıxış etməsi effektində yeni maliyyə mənbələrinin təşəkkülünə təkan vermiş olar.

- İnnovasiyon fəaliyyəti həyata keçirərkən onun iqtisadi səmərəliliyinə xüsusi fikir verilməlidir. İnnovasiyon fəaliyyətin iqtisadi səmərəliliyi onun həyata keçirilməsinə çəkilən məsrəflərlə əldə olunan nəticələr arasındakı nisbətlə xarakterizə edilir. İnnovasiyon fəaliyyətin birbaşa nəticəsi sahənin istehsal güclərinin artırılması, son nəticəsi isə məhsulun (iş və xidmətlərin) həcmi və mənfəətin artımıdır. İnnovasiyon fəaliyyətin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi istehsalın intensivləşdirilməsinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Beləliklə, innovasiyon fəaliyyət aşağıdakıları nəzərdə tutur:
 - innovasiyon proqramların işlənilib hazırlanması;
 - yeni texnika və texnologiyaların layihələşdirilməsi, hazırlanması və mənimsənilməsi üzrə təşkilati-texniki tədbirlərin işlənilib hazırlanması;
 - sahə miqyasında vahid innovasiyon siyasətin həyata keçirilməsi;
 - innovasiyon fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə bağlı olan proqramların maliyyə və material-enerji ehtiyatları ilə təmin olunması;
 - innovasiyon fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar problemlərin həlli üzrə müvəqqəti, yaradıcı qrupların yaradılması və s.
- Neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi zərurəti aşağıdakılarla izah oluna bilər:

- Əvvəla, neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi öz nəzəri bazasını M.Poznerin “texnoloji üstünlük nəzəriyyəsi”-ndən götürür. Beləki, bu nəzəriyyə görə ETT-nin lideri olan ölkələr yeniliklər hazırlanması işinin davam etdirməklə digər ölkələri həmişə qabaqlayır. Bu isə müvafiq ölkə və sahəyə üstünlük gətirir.
- İkincisi, məlum olduğu kimi, Xəzərin yeni nəhəng karbohidrogen resursları istismarında çoxlu qlobal neft nəhəngləri iştirak edir. Bağlanan uzunmüddətli müqavilələr isə işlərin dünyəvi standartlara, ETT-nin yeni naliyyətlərinə uyğun tərzdə qurulmasını şərtləndirir.
- Üçüncüsü, sön dövrlərdə neft-qaz sənayesində özünü göstərən amillər- hasilatın enməsi, ehtiyatların tükənməsi, mənəvi aşınma, rennovasiya prosesi və digər texniki-iqtisadi çətinliklər ETT-in naliyyətlərinin, yeni müasir texnologiyaların alınması zərurətini yaradır və s.
- İnnovasiyon fəaliyyətin inkişaf etdirilməsi onun elmi-texniki potensialının durumu, keyfiyyət və kəmiyyət parametrləri ilə əlaqədardır. Elmi-tədqiqat işlərinin vəziyyəti, elmi tutumluluq səviyyəsi, ixtisaslı kadr potensialı, ixtiraçılıq təcrübəsi və təşəbbüskarlığı, informasiyon təminat, ergonomik vəziyyət, idarəetmə qabaqcılığı və əsasən də maliyyə imkanlılığı ilə ölçülür. Əlbəttə, məsələyə kompleks yanaşma digər texniki-təşkilati və amillər analizini əhatə edən təhlilsiz ötürməyəcəkdir.
- Beləliklə, neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf istiqamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:
- İnnovasiya sahibkarlığının dövlət səviyyəsində dəstəklənməsi. Beləki, bu özündə yeni texnikanın yaradılması və mütərəqqi texnoloji proseslərin işlənilməsi hazırlanması məqsədilə həyata keçirilən layihələrə, yeni vençur firmalarının yarıdılmasına dövlətin maliyyə yardımını əks etdirir. Xüsusilə Yaponiyada texniki-texnoloji məqsədlər ümumdövlət səviyyəsində həyata keçirilir, müəyyən edilmiş məqsədə nail olmaq üçün iqtisadiyyatın bütün imkanları

səfərbərliyə alınır, innovasiyon fəaliyyət digər fəaliyyət növlərinə nisbətən iqtisadi cəhətdən daha geniş həvəsləndilir.

- Aparıcı neft kompaniyaları, beynəlxalq energetik institutlarla elmi-texniki əməkdaşlığın yüksəldilməsi;
- Yaradıcı təşəbbüsləri müdafiə etmək, qrantlar vermək, kadr hazırlığını beynəlxalq səviyyə yüksəltmək;
- Xarici ölkələrin kəşflərindən, ideyalarından, layihələrindən, proqramlarından və s. geniş istifadə olunması;
- “Fayneşl Tayms” dərkisi 2000-ci illərdə Azərbaycana aid silsilə yazılarda qeyd edirdi ki, Azərbaycanın neft-qaz sənayesi iqtisadi effektiv elmin, innovatikanın inkişafında mühüm gücə malikdir və bu potensialdan dolğun istifadə etməklə neft-qaz sənayesinin texnoloji yeniləşməsinə, sahəvi elmin inkişafına nail olmaq olar. Lakin ölkədə bazar oriyentasiyalı islahatlar ləng gedir. Bunun üçün özəlləşmənin daha böyük tərəqqidə getməsi, bank islahatlarının dərinləşməsi, administrativ dəyişikliklərin mütəmadi baş verməsi mütləqdir. Bu baxımdan göstərilən bu mütləq dəyişikliklər neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf istiqamətləri kimi qeyd oluna bilər;
- Geoloji kəşfiyyat və axtarış işlərini genişləndirmək, innovasiyon fəaliyyəti, elmi-texniki nailiyyətləri daha aktiv maliyyələşdirmək, azdebetli və ehtiyatları tükənmiş sahələrdə elmi-texniki işlənmələrin tətbiqini sürətləndirmək və yeni perspektivli yataqları istismara vermək;
- İri təşkilatların maliyyə imkanlarından səmərəli istifadə edilməsi. Xüsusən ARDNŞ bu imkanlardan səmərəli istifadə edərək innovasiyon situasiyanın dəyişikliyinə əsas hərəkətverici qüvvəyə çevrilə bilər. Burada tərəqqi prosesi çevik və möhkəm maliyyə sisteminin yaradılması ilə daha sıx bağlıdır. Neft-qaz sənayesi müəssisələrində innovasiyaların geniş tətbiqi

müvafiq təsərrüfat subyektlərinin rəqabət qabiliyyətliliyinin artmasına gətirər.

- Neft-qaz sənayesində innovasiyon layihələrin müəssisədə törənən “portfel problemlər” əsasında yaradılması;
- Totalitar “ödəmələr” probleminin həll olunması. Beləki, “ödəmələr” şəbəkəsində zəif ödənişqabiliyyətliliyi, maliyyə dayanaqlığının aşağı səviyyəsi yeni texnikaların mənimsənilməsini, innovasiyon prosesi məhdudlaşdırır.
- Xarici-iqtisadi fəaliyyətdə neft-qaz sənaye müəssisələrinə sərbəstlik verilməsi. Xüsusilə, köhnə istismar sahələrində hasilatı həyata keçirən istehsalat birliklərinin fəaliyyətləri planlı iqtisadiyyata müvafiq olaraq dövlətin tam və müstəsna sərəncamında olduğundan onlar öz məhsullarının xarici bazarlara çıxarmaq imkanlarından məhrumdurlar. Belə olan təqdirdə aydın olur ki, dövlət apardığı sərt iqtisadi siyasəti ilə müvafiq təşkilatların manevrliyini, iqtisadi çevikliyi məhdudlaşdırmış olur. Özünün heç bir maliyyə resursu qalmayan birliklərin yeniləşməyə praktiki imkanları olmur.
- Neft-qaz sənaye müəssisələrində texnoloji modernizasiyanın həyata keçirilməsi. Bu isə öz növbəsində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir:
 - Texnoloji yeniləşmə, çevik amortizasiya siyasətinin aparılması;
 - Qazma strategiyasının müəyyənləşdirilməsi;
 - Neft istehsalını böyük dövriyyədə təmin edən yeni infrastrukturun formalaşdırılması;
 - İstehsal prosesinin innovasiyon naliyyətlər kontekstində rekonstruksiyası.
 - Neft-qaz sənaye zonasında yeni texnoloji naliyyətləri gerçəkləşdirən AİZ-lərin tətbiqi. Yeni texnoloji naliyyətləri gerçəkləşdirən AİZ-lər içərisində texnopolislər fərqlənirlər. İnnovasiyon prosesi və fəaliyyəti genişləndirilməsinə xidmət edən texnopolislər yeni yaranışların daşıyıcılarına

çevrilirlər. İnnovasiya bir sistem olaraq AİZ-lərin mühüm element çalarlarındandır.

- Neft-qaz sənayesində vençur biznesinin inkişaf etdirilməsi. Ümumilikdə vençur kapitalı elmi-texniki işləmələrin kommersizasiyasının sürətləndirilməsinə xidmət edirlər. Belə bir fikir hakim kəsilmişdir ki, məhz vençur biznesi mühəndis dühasının, alim potensialı və istedadının tam dövriyyədə hərəkəti üçün biznes fəaliyyətində yeganə və doğru bir istiqamətdir.
- Vençur biznesinin Azərbaycan Respublikasında inkişafı üçün bir sıra müvafiq tədbirlərin görülməsinə ehtiyac vardır. Burada ilk öncə müvafiq normativ-hüquqi bazanın yaradılması olduqca əhəmiyyətlidir. Bununla belə xüsusi likvid fondunun yaradılması da vacibdir. Neft-qaz sənayesində vençur biznesinin inkişafı sahədə innovasiyanın inkişaf etdirilməsini təmin etməklə yanaşı, onun iqtisadi tərəqqəsində mühüm rol oynamaq imkanlıdır. Neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişafına vençur kapitalının cəlb edilməsi təşəbbüsləri qiymətini almalı, azad iqtisadiyyatqurma prosesində də bu amildən yetərinə istifadə olunmasının hüquqi bazası, iqtisadi mexanizmləri işlənilib hazırlanmalıdır. Vençur kapitalının tətbiqi yeni texnologiyaların, innovasiyaların ölkəmizə gətirilməsi, mühüm səmərəli layihələrin reallaşmasına yardımçı olar.
- Bunlarla yanaşı, neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişaf istiqamətlərinə: -bütün neft-qaz sənaye müəssisələrinə və elmi-tədqiqat institutlarına özlərinin müstəqil bazar strategiyalarını seçməkdə müstəqillik verilməsi; -neft-qaz sənayesi müəssisələrinin özəlləşdirilməsinin başa çatdırılması; -innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi kimi dövlət və özəl bankların qısa müddətli ssudalarından istifadə edilməsi; -neft-qaz sənaye müəssisələrinin təşkilati strukturunun və idarəetmə funksiyalarının təkmilləşdirilməsi; - marketinqin səmərəli təşkilini və s. aid etmək olar.

- Azərbaycan Respublikasında neft-qaz sənayesində innovasiyon fəaliyyətin həyata keçirilməsi sahəsində son zamanlar xeyli işlər görülmüşdür. Bunun da nəticəsində xərclərin ümumi tərkibində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin payı artmışdır. Beləki, 2003-cü illə müqayisədə(2013-cü ildə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər 259 mln.manat olmuşdur) 2014-cü ildə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər təxminən(772 mln.man.) 3 dəfə artmışdır. Həmçinin neft-qaz sənayesində aparılan bütün işlərin təşkili və əlaqələndirilməsi, eləcə də elmi-texniki təchizatın təmin edilməsi məqsədilə “Azneft” İstehsalat Birliyində və AzNSETLİ-də layların neftverməsinə artırmaq məqsədilə bir sıra texnoloji metodlar işlənilib hazırlanmış və istehsalata tətbiq edilmişdir.
- Neft sənayesində, xüsusilə köhnə neft rayonlarında hasilatın artırılmasında texniki-iqtisadi tədbirlərin həyata keçirilməsi, işin səmərəli təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz elmi-metodik texnologiya və standartlara uyğun iş rejiminin təşkili bu gün quruda neftqazçıxarma kompleksini depressiya və böhranlı vəziyyətdən çıxara bilər. Məlumat üçün qeyd dək ki, neft-qaz sənayesində 2014-cü ildə tətbiq edilən texnoloji innovasiyanın nəticəsində Balaxanıneftdə 12,5 min ton, Binəqəđineftdə 28,0 min ton, Suraxanıneftdə 10,0 min ton, Bibiheybətneftdə 0,5 min ton əlavə neft hasil edilmişdir. Beləliklə, neft-qaz sənayesində innovasiya sahibkarlığının inkişafı sahədə material və enerji məqsəfinə, əmək haqqına, maya dəyərinə, mənfəətə, fondveriminə, rentabelliyyə və bütövlükdə bütün texniki-iqtisadi indikatorlara təsir edəcəkdir.

NƏTİCƏ

Bazar iqtisadiyyatında rəqabət mübarizəsinin üsullarından birinə çevrilən innovasiyanın başlıca nəticəsi əmək məhsuldarlığını artırmaq və mənfəəti yüksəltməkdən ibarətdir. Yəni innovasiya, sadəcə, iqtisadi artım sürətinin artırılması baxımından deyil, həm də iqtisadi inkişafın istiqamətinin dəyişdirilməsi və həyat standartları səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bazar münasibətləri şəraitində elmi-texniki potensialdan səmərəli istifadə etməklə, iqtisadiyyatda innovasiyalara əsaslanan inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi aktual problemlərdən biridir. İnnovasiyaların yaradılması spesifik xüsusiyyətə malik biliklər tələb edir. Əslində, intellektual potensialın cəmiyyətdə miqyası daha genişdir. Bu da onu elmi-texniki potensialdan fərqləndirən əsas cəhətdir. Çünki intellektual potensial cəmiyyətin intellekt səviyyəsini səciyyələndirir və bütövlükdə təhsil səviyyəsinin əsas göstəricisi hesab olunur. Elmi-texniki potensial isə cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafa nail olunması üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, tətbiqi, təcrübədən keçirilməsi və s. proseslərdə bilavasitə iştirak edən resurslarla səciyyələndirilir. Qeyd olunan məqamların spesifik xüsusiyyətləri hər bir ölkədə bu və ya digər formada təzahür edən münasibətlər sistemi ilə müəyyənləşdirilir, bu isə milli innovasiya sistemi kimi xarakterizə edilir.

Milli innovasiya sistemi dedikdə, yeni bilik və texnologiyaların istehsalı və yayılması prosesinin bütün iştirakçılarının məcmusu, habelə onlar arasında müvafiq proses zamanı təzahür edən münasibətlərin məcmusu başa düşülür. Milli innovasiya sisteminin əsaslandığı səbəb bazar iqtisadiyyatının bütün mənalarda tam təkmil olmamasıdır. Bu, həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin fəaliyyət göstərəninin yetərli dərəcədə mənimsəyə bilməməsi, ya da iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin riskli olmasından qaynaqlanır. Eyni zamanda, bu, əksər hallarda xaricdən doğru texnologiyaların transfer edilməməsi və transfer

formalarından irəli gəlir. Müvafiq proses, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızda da yeni texnologiyaların seçimi, yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, idxal edilən texnologiyaların təmiri kimi işləri əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələnin sonunda nail olunan texnoloji qabiliyyətlər yeni texnologiya, məhsul və istehsal sistemlərinin yaradılması üçün baza rolunu oynayır. Ona çata bilmək üçün isə dövlətin kiçik və orta sahibkarlığa kömək göstərməsi zəruridir.

Dövlət innovasiya sahəsində prioritetlərini, öz siyasətinin məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. Bu zaman elmi-texniki və innovasiya siyasətini fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda dövlət yeni elmi biliklərin əldə olunması, ikinci halda isə fərdi və ictimai tələbatları ödəyən innovasiyaların yaradılması və istifadəsi məqsədini güdür. Dövlət innovasiya siyasəti elm, texnika sahələrindəki dövlət orqanlarının fəaliyyət formalarını, istiqamətlərini, məqsədlərini, dövlətin innovasiya fəaliyyətinə olan münasibətini göstərən sosial-iqtisadi siyasətin əsas hissəsidir. Bu siyasət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai tələbatların tam ödənilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini artıran tədbirlər toplusudur.

İnnovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi və təhsili və ÜDM-də elmtutumluğunu artırmağa imkan verən səmərəli Milli İnnovasiya Sistemi (MİS) yarada biliblər. Azərbaycan Respublikasında «yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri MİS-in ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır. Lakin bu sistemi yaradan amillərin səmərəli təsiri aşağıdakı şərtlər daxilində mümkündür

Azərbaycan respublikasında biznes-inkubatorların fəaliyyətə başlaması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi təklif olunur:

- Biznes-inkubatorların fəaliyyət mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- işçi heyətinə rəhbərlik üçün təlimatın işlənilib hazırlanması;
- Biznes-inkubator üçün işçilərin seçilib yerləşdirilməsi;
- əmək müqavilələrinin bağlanması və işə qəbulun rəsmiləşdirilməsi;
- Biznes-inkubatorların fəaliyyətini nizama salmaq üçün sənədlərin işlənilib hazırlanması və qəbulu.

Biznes-inkubatorların fəaliyyət mexanizminin işlənilib hazırlanmasında işçi heyətinin təlimatlandırılması üçün sənədlər paketinin işlənilib hazırlanması məqsədəuyğundur. Biznes-inkubatorların fəaliyyətini nizama salmaq üçün sənədlər paketinə aşağıdakılar daxil edilməlidir:

- Ekspert komissiyasının rəyi və ekspertizanın aparılması qaydaları;
- Biznes inkubatorlarda sahibkarkalın vəziyyətinin araşdırılması;
- Əlaqələndirmə və himayəçilik şöbələrinin vəziyyəti;
- biznes-inkubatorlarla dövlət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında razılığın əldə olunması;
- digər sənədlər.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaradılan biznes-inkubatorların inkişaf strategiyasının əsasları çox oxşardır. Belə ki bu dövlətlər biznes-inkubatorla dəstək verərkən aşağıdakı məqsədlərə çatmağı planlaşdırırlar:

- ticarət yönümlü iqtisadiyyatın istehsal yönümlü iqtisadiyyata çevrilməsi;
- yerli biznesmenlərdən daha səmərəli istifadə;
- əhalinin miqrasiyasının qarşısını almaq üçün daha münbit şəraitin yaradılması; iqtisadiyyatın demərkəzləşdirilməsi və regional inkişaf;
- milli və regionlararası problemlərin həlli üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

Bu bölmələrin hər birini yerinə yetirmək üçün mütəşəkil hazırlanmış bir proqram həyata keçirilməlidir.

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsi və davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi vacibdir ki, onlara da aşağıdakılar aid edilə bilər: milli rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına yönəldilmiş innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması; insan kapitalının formalaşmasına təkan verən təhsil, ixtisas və peşə sahəsində müvafiq siyasətin aparılması; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı olan büdcə-vergi tənzimlənməsinin mütəmadi qaydada həyata keçirilməsi; kiçik innovasiya sahibkarlığı üçün xüsusi güzəştli vergi sisteminin tətbiq olunması; innovasiya sferasının davamlı maliyyə təminatının həyata keçirilməsi və s. Bu istiqamətlərin hər birinin ayrı-ayrılıqda deyil, sistem şəklində həyata keçirilməsi innovasiyanın inkişafına, milli iqtisadiyyatın müvazinətli fəaliyyət göstərməsinə səbəb ola bilər.

Ümumilikdə, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin məqsədi iqtisadiyyatın bütünlükdə normal fəaliyyət göstərməsini təmin edən şəraitin yaradılması və sahibkarların beynəlxalq əmək bölgüsündə sabit iştirak edərək, optimal səmərə əldə etməsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası. Bakı. 29 dekabr 2012-ci il
2. Azərbaycan Respublikasında 2009 — 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya»nın və «Azərbaycan Respublikasında 2009 — 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı». Bakı. 4 may 2009
3. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu). Bakı- 2009
4. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu). Bakı- 2009
5. Azərbaycan Respublikasının Sosial, iqtisadi inkişaf göstəriciləri. 2015-ci il. s.56
6. A.B. Abbasovun ümumi redaktəsi ilə. Biznesin təşkili və idarə edilməsi/Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2011
7. A.H. Tağıyev İnnovasiya (3 sayılı broşura). Bakı “Təknur” Nəşriyyatı- 2012. s.46
8. A.H. Tağıyev. İnnovasiya (2 sayılı broşura). Bakı, “Təknur” – 2012, s.66
9. Akif Musayev. İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırılması. Bakı 2014, s.15
10. ELM VƏ İNNOVASIYA, jurnalı 2009, №1
11. Əzizova G. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. Bakı : “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2012
12. Əqli mülkiyyət terminləri BAKI – 2013
13. Əmlak bazarı terminləri. İzahlı lüğət. 1001 məlumat. B, “REC-NAŞİR”, 2005
14. Əqli mülkiyyət üzrə Uzunmüddətli Milli Strategiya Layihəsi. s.115
15. Hüseyinov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı. Bakı: “Səda” nəşriyyatı, 2009
16. X.M. Yahudov. Müəssisənin iqtisadiyyatı Bakı: “Çıraq” nəşriyyatı, 2005

17. K.A.Şahbazov, M.H.Məmmədov, H.S. Həsənov Menecment / Dərslik Bakı : “Təhsil” EİM, 2007
18. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009. S.231
19. Qasimov F.H, Əliyev T.N Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi.Elm və Təhsil-Bakı 2013
20. M.Ataşiyev, Q.Süleymanov «İnnovasiya menecmenti», Bakı: “Təfəkkür”Nəşriyyatı, 2004
21. Mustafayev Ş.A.(2012). İnkişafın Azərbaycan modelinin yaradıcısı
22. T.Ə.Quliyev.Menecmentin əsasları.Bakı: “Qərənfil” Nəşriyyatı, 2006
23. Гончаренко Л.П. Инновационная политика: Учебник/М.:КНОРУС, 2009., 352 с
- 24.Смирнова В. Инновационный проект как способ обеспечения конкурентоспособности предприятия. Журнал “РИСК: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция”. №1, 2009.
25. Шапошникова С. В. Формирование инновационной системы региона / С. В. Шапошникова //Инновационный вестник «Регион». – 2008. – № 1.
- 26.Alegre, J., Chiva, R. ve Lapiedra, R. (2009) “Measuring Innovation in Long Product Development Cycle Industries: An insight in Biotechnology,” Technology Analysis & Strategic Management
27. Gauntlett D.A. Insurance Coverage of Intellectual Property Assets, CCH Incorporated, 2013, 1512 p.
28. Kitanovic, J. (2005) “National Innovation Systems in Transition Countries: the Impact of Institutional Organization and Change,” DRUID Tenth Anniversary Summer Conference, Copenhagen, Denmark, June.

Internet səhifəsi

1. www.bbm.az (Bank - biznes jurnalının saytı)

2. İnkişafın Azərbaycan modeli. Bakı, “Azərbaycan” qəzeti, s.13.
3. www.banker.az (Banklar assosiasiyalarının saytı)
4. www.economy.gov.az
5. www.maliyye.gov.az
6. www.azstat.org
7. www.google.az
8. www.data.worldbank.org
9. www.economy.gov.az
10. www.banco.az
11. www.ifc.org
12. www.stat.gov.az
13. www.kapitalbank.az
14. www.audit.gov.az
15. www.apa.az

Summary

Business innovation is an organization's process for introducing new ideas, workflows, methodologies, services or products. Innovation which calls for using technology in new ways to create a more efficient organization, business innovation should enable the achievement of goals across the entire organization, with sights set on accomplishing core business aims and initiatives. Innovation often begins with idea generation, wherein ideas are narrowed down during brainstorming sessions after which leaders consider the business viability, feasibility and desirability of each idea. In article analyzed essence, features and structure efficiency economic systems and factors influencing it. Are described methodical approaches to an estimation of efficiency of activity of innovative structures, including ICT-technoparks.

Резюме

Инновационная деятельность — это комплекс научных, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий, направленный на коммерциализацию накопленных знаний, технологий и оборудования. Результатом инновационной деятельности являются новые или дополнительные товары/услуги или товары с новыми качествами.

Также инновационная деятельность может быть определена как деятельность по созданию, освоению, распространению и использованию инноваций.

Вопросам управления инновационной деятельностью посвящено отдельное направление менеджмента — инновационный менеджмент.

Для финансирования инновационной деятельности создаются венчурные фонды.

Инновационная деятельность — это деятельность, направленная на использование и коммерциализацию результатов научных исследований и разработок для расширения и обновления номенклатуры и улучшения качества выпускаемой продукции (товаров, услуг), совершенствования технологии их изготовления с последующим внедрением и эффективной реализацией на внутреннем и зарубежных рынках, предполагающая целый комплекс научных, технических, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий, которые в своей совокупности приводят к инновациям

Qafarlı Nicat Mahir oğlunun “Biznesdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili prinsipləri” mövzusunda dissertasiya işinin

R E F E R A T I

Mövzunun aktuallığı: Müasir biznes sahəsində elmi və texniki nailiyyətlərin savadlı və düzgün tətbiqini nəzərdə tutan innovasiya sistemi sürətlə inkişaf edir . Bu inkişafda biznes inkubatorlar da mühüm rol oynayırlar. Belə ki, biznes-inkubatorların əsas vəzifəsi maraqlı biznes ideyanı aşkara çıxarmaq və onun biznes layihəsinə çevrilməsinə kömək etmək, məhsul istehsalına yardım göstərmək və bazara çıxışı təmin etməkdən ibarətdir. Bütün bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, xüsusilə məhsulun bazara çıxışına yardım göstərmək kifayət qədər mürəkkəb məsələdir. Buna nəinki , ölkə daxilində, eləcə də beynəlxalq aləmdə düzgün biznes siyasəti aparmaqla, biznes infrastrukturunun işlək mexanizmlərini hərəkətə gətirməklə nail olmaq mümkündür. Bu funksiya getdikcə daha vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki vaxt keçdikcə yeni müəssisənin bazara çıxışı tədricən artmaqda olan rəqabət üzündən mürəkkəb xarakter almaqdadır. Biznesin inkubasiyası uzunmüddətli dövrə hesablanmış sahibkarlığa köməyin infrastruktur mexanizmlərindən biri sayılır.

Ölkəmizdə və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların bu funksiyası yerli müəssisələrin daxili və xarici bazarlara çıxışı zamanı rəqabətin güclənməsi səbəbindən mürəkkəb vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar daha vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi innovasiya yönümlü inkişafın idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmini müəyyən etmək və biznesdə innovasiya yönümlü inkişafın əsas istiqamətləri təhlil etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün innovasiya yönümlü inkişaf strategiyaları izah edilmiş və biznes inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin qiymətləndirilməsi həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın obyektı: Təşkilati hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən biznes subyektləridir. Tədqiqatın predmeti innovasiya proseslərinin tənzimlənməsi amilləridir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını biznesin innovativ idarəetmə ilə əlaqədar qanunvericilik bazasının müddəaları, Azərbaycanda innovasiyalı idarəetmə ilə əlaqədar real faktlara və layihə çərçivəsində müştəri şirkətlərlə iş təcrübəsinə əsaslanan nümunəvi tədqiqat materialları təşkil edir. Dissertasiyanın yazılması prosesində sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, məntiqi araşdırma və s. üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikasının Regionların İqtisadi İnkişafı ilə bağlı sərəncamlar, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları, mövzuya aid monografiya və əsərlər, internet səhifələri, beynəlxalq səviyyədə tanınan ekspert və müəlliflərin fikirlərinin yer aldığı ayrı-ayrı ədəbiyyatlar, məqalələr tədqiqatın informasiya bazasını təşkil edir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində təklif olunan məsələlər innovasiya layihələrinin düzgün təşkili, tətbiqi və düzgün monitorinqi üçün böyük imkanlar yaradır.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi: Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- İnnovasiya anlayışı və onun rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində rolu təhlil edilmişdir;
- İnnovasiya yönümlü inkişaf strategiyaları təhlil edilmişdir;
- Biznes-inkubatorların əlverişli innovasiya mühitinin yaradılmasına təsiri müəyyən edilmişdir;
- İqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının institusional-hüquqi əsasları göstərilmişdir;
- İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi yolları göstərilmişdir;

Dissertasiyanın quruluşu: Dissertasiya işi Giriş, 3 Fəsil, 9 Paraqraf, Nəticə və təkliflər, Ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Sonda aşağıdakı nəticə və təkliflər verilmişdir:

Bazar iqtisadiyyatında rəqabət mübarizəsinin üsullarından birinə çevrilən innovasiyanın başlıca nəticəsi əmək məhsuldarlığını artırmaq və mənfəəti yüksəltməkdən ibarətdir. Yəni innovasiya, sadəcə, iqtisadi artım sürətinin artırılması baxımından deyil, həm də iqtisadi inkişafın istiqamətinin dəyişdirilməsi və həyat standartları səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bazar münasibətləri şəraitində elmi-texniki potensialdan səmərəli istifadə etməklə, iqtisadiyyatda innovasiyalara əsaslanan inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi aktual problemlərdən biridir. İnnovasiyaların yaradılması spesifik xüsusiyyətə malik biliklər tələb edir. Əslində, intellektual potensialın cəmiyyətdə miqyası daha genişdir. Bu da onu elmi-texniki potensialdan fərqləndirən əsas cəhətdir. Çünki intellektual potensial cəmiyyətin intellekt səviyyəsini səciyyələndirir və bütövlükdə təhsil səviyyəsinin əsas göstəricisi hesab olunur. Elmi-texniki potensial isə cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafa nail olunması üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, tətbiqi, təcrübədən keçirilməsi və s. proseslərdə bilavasitə iştirak edən resurslarla səciyyələndirilir. Qeyd olunan məqamların spesifik xüsusiyyətləri hər bir ölkədə bu və ya digər formada təzahür edən münasibətlər sistemi ilə müəyyənləşdirilir, bu isə milli innovasiya sistemi kimi xarakterizə edilir.

Milli innovasiya sistemi dedikdə, yeni bilik və texnologiyaların istehsalı və yayılması prosesinin bütün iştirakçılarının məcmusu, habelə onlar arasında müvafiq proses zamanı təzahür edən münasibətlərin məcmusu başa düşülür. Milli innovasiya sisteminin əsaslandığı səbəb bazar iqtisadiyyatının bütün mənalarda tam təkmil olmamasıdır. Bu, həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin fəaliyyət göstərəninin yetərli dərəcədə mənimsəyə bilməməsi, ya da iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin riskli olmasından qaynaqlanır. Eyni zamanda, bu, əksər hallarda xaricdən doğru texnologiyaların transfer edilməməsi və transfer

formalarından irəli gəlir. Müvafiq proses, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızda da yeni texnologiyaların seçimi, yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, idxal edilən texnologiyaların təmiri kimi işləri əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələnin sonunda nail olunan texnoloji qabiliyyətlər yeni texnologiya, məhsul və istehsal sistemlərinin yaradılması üçün baza rolunu oynayır. Ona çata bilmək üçün isə dövlətin kiçik və orta sahibkarlığa kömək göstərməsi zəruridir.

Dövlət innovasiya sahəsində prioritetlərini, öz siyasətinin məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. Bu zaman elmi-texniki və innovasiya siyasətini fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda dövlət yeni elmi biliklərin əldə olunması, ikinci halda isə fərdi və ictimai tələbatları ödəyən innovasiyaların yaradılması və istifadəsi məqsədini güdür. Dövlət innovasiya siyasəti elm, texnika sahələrindəki dövlət orqanlarının fəaliyyət formalarını, istiqamətlərini, məqsədlərini, dövlətin innovasiya fəaliyyətinə olan münasibətini göstərən sosial-iqtisadi siyasətin əsas hissəsidir. Bu siyasət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai tələbatların tam ödənilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini artıran tədbirlər toplusudur.

İnnovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi və təhsili və ÜDM-də elmtutumluğunu artırmağa imkan verən səmərəli Milli İnnovasiya Sistemi (MİS) yarada biliblər. Azərbaycan Respublikasında «yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri MİS-in ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır. Lakin bu sistemi yaradan amillərin səmərəli təsiri aşağıdakı şərtlər daxilində mümkündür

Azərbaycan respublikasında biznes-inkubatorların fəaliyyətə başlaması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi təklif olunur:

- Biznes-inkubatorların fəaliyyət mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- işçi heyətinə rəhbərlik üçün təlimatın işlənilib hazırlanması;
- Biznes-inkubator üçün işçilərin seçilib yerləşdirilməsi;
- əmək müqavilələrinin bağlanması və işə qəbulun rəsmiləşdirilməsi;
- Biznes-inkubatorların fəaliyyətini nizama salmaq üçün sənədlərin işlənilib hazırlanması və qəbulu.

Biznes-inkubatorların fəaliyyət mexanizminin işlənilib hazırlanmasında işçi heyətinin təlimatlandırılması üçün sənədlər paketinin işlənilib hazırlanması məqsədəuyğundur. Biznes-inkubatorların fəaliyyətini nizama salmaq üçün sənədlər paketinə aşağıdakılar daxil edilməlidir:

- Ekspert komissiyasının rəyi və və ekspertizanın aparılması qaydaları;
- Biznes inkubatorlarda sahibkarkalın vəziyyətinin araşdırılması;
- Əlaqələndirmə və himayəçilik şöbələrinin vəziyyəti;
- biznes-inkubatorlarla dövlət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında razılığın əldə olunması;
- digər sənədlər.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaradılan biznes-inkubatorların inkişaf strategiyasının əsasları çox oxşardır. Belə ki bu dövlətlər biznes-inkubatorla dəstək verərkən aşağıdakı məqsədlərə çatmağı planlaşdırırlar:

- ticarət yönümlü iqtisadiyyatın istehsal yönümlü iqtisadiyyata çevrilməsi;
- yerli biznesmenlərdən daha səmərəli istifadə;
- əhalinin miqrasiyasının qarşısını almaq üçün daha münbit şəraitin yaradılması; iqtisadiyyatın demərkəzləşdirilməsi və regional inkişaf;
- milli və regionlararası problemlərin həlli üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

Bu bölmələrin hər birini yerinə yetirmək üçün mütəşəkil hazırlanmış bir proqram həyata keçirilməlidir.

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsi və davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi vacibdir ki, onlara da aşağıdakılar aid edilə bilər: milli rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına yönəldilmiş innovasiya

fəaliyyətinin stimullaşdırılması; insan kapitalının formalaşmasına təkan verən təhsil, ixtisas və peşə sahəsində müvafiq siyasətin aparılması; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı olan büdcə-vergi tənzimlənməsinin mütəmadi qaydada həyata keçirilməsi; kiçik innovasiya sahibkarlığı üçün xüsusi güzəştli vergi sisteminin tətbiq olunması; innovasiya sferasının davamlı maliyyə təminatının həyata keçirilməsi və s. Bu istiqamətlərin hər birinin ayrı-ayrılıqda deyil, sistem şəklində həyata keçirilməsi innovasiyanın inkişafına, milli iqtisadiyyatın müvazinətli fəaliyyət göstərməsinə səbəb ola bilər.

Ümumilikdə, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin məqsədi iqtisadiyyatın bütünlükdə normal fəaliyyət göstərməsini təmin edən şəraitin yaradılması və sahibkarların beynəlxalq əmək bölgüsündə sabit iştirak edərək, optimal səmərə əldə etməsidir.